

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

Irma Novalić

**Zaštita industrijske baštine
na primjeru sklopa Segestice u Sisku**

Zagreb, 2015.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

Zaštita industrijske baštine na primjeru sklopa Segestice u Sisku

Irma Novalić

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu obuhvaćen je povijesni i industrijski razvoj Siska od sredine 19. stoljeća pa nadalje. Spomenute su gotovo sve tvornice koje su u tom periodu bile na području Siska s naglaskom na razvoj tvorničkog kompleksa Segestice u Sisku. Obradene su i promjene u sklopu kompleksa koje su nastale s vremenom te je objašnjen povijesni pregled izgradnje objekata unutar kompleksa. Osim povijesne situacije, rad obuhvaća i planiranje revitalizacije i prenamjene sklopa.

Rad je pohranjen u: Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 64 stranice, 55 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: industrijska baština, tvornički kompleks, Segestica, Sisak, industrija, Petar Teslić, prenamjena

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, izv. prof.

Ocjenjivači: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić i dr.sc. Franko Ćorić

Datum prijave rada: veljača 2015.

Datum predaje rada:

Datum obrane: _____

Ocjena: _____

ZAHVALA

Veliku zahvalnost, u prvom redu, dugujem svom mentoru dr.sc. Marku Špikiću koji me usmjerio i savjetovao pri izboru teme i pisanju rada te mi je uvijek izašao u susret s mojim pitanjima.

Također, zahvaljujem se ravnateljici Državnog arhiva u Sisku, Neli Kušanić, koja mi je omogućila dostupnost materijala potrebnih za ovaj rad, ravnatelju Muzeja Sisak Vlatku Čakširanu, koji mi je pomogao sa svojim savjetim i izborom literature te pročelnici Konzervatorskog odjela u Sisku Ivani Miletić Čakširan, koja mi je ustupila na uvid Konzervatorsku studiju Segestice.

Hvala zaposlenicima Segestice na razgovoru i na omogućenom obilasku kompleksa te kolegama i kolegicama koji su mi pomogli svojim savjetima i bili uz mene tokom cijelog studiranja, a posebno Tomislavu Plescu – hvala na poticanju i strpljenju.

I na kraju, najveću zahvalu i zaslugu za ono što sam postigla i za ono što jesam, pripisujem svojim roditeljima – Ankici i Nenadu, koji su mi uvijek bili najveća podrška i oslonac i bez kojih ne bih ništa postigla.

Hvala vam svima!

1.	Uvod	5
2.	Razvoj industrije u Hrvatskoj	6
3.	Sisak	7
3.1	Sisak kao industrijski grad	8
3.2	Regulacijski planovi i osnove.....	10
3.2.1	Fistrovićev plan 1822-1828 godine	11
3.2.2	Regulacijski plan Hanzlowskog iz 1909. godine.....	12
3.2.3	Direktivna regulacijska osnova iz 1948. godine.....	12
3.2.4	Idejna studija GUP-a Siska iz 1956. godine.....	13
4.	Tvornički kompleksi u Sisku	13
4.1	Munjara	13
4.2	Tvornice tanina Sisak d.d.....	14
4.3	Talionica Caprag.....	14
5.	Tvornički sklop Segestica Sisak	15
5.1	Razvoj kompleksa.....	17
5.2	Petar Teslić.....	19
5.3	Inventar tvorničkog kompleksa Segestice.....	21
6.	Zaštita industrijske baštine	23
6.1	TICCIH – Povelja iz Nizhny Taglia	23
6.2	Primjeri zaštite industrijske baštine	26
6.3	Zaštita industrijske baštine u Hrvatskoj.....	27
6.4	Mogućnosti zaštite tvorničkog sklopa Segestica Sisak.....	29
7.	Zaključak	31
	Slikovni prilozi	32
	Popis slikovnih priloga.....	60
	Literatura i izvori	62
	Arhivski izvori.....	62
	Knjige	62
	Časopisi.....	62
	Dodatni izvori.....	63
	Web izvori.....	63
	Summary.....	64

1. Uvod

Sisak i danas ima epitet industrijskog grada, ali više zbog stare slave nego zbog trenutne situacije. Krajem 19. stoljeća počeo se razvijati kao industrijski grad zahvaljujući prvenstveno geografskom položaju koji mu je omogućio smještaj između tri rijeke – Save, Kupe i Odre, ali i pojavi željeznice.

Nekad jedan od najpogodnijih gradova za život u kojem se moglo doći do bilo koje stvari danas propada. Surova realnost praznih industrijskih objekata, kompleksa i postrojenja nalazi se po cijelom Sisku.

Između Rafinerije Sisak, Željezare Sisak i mnogih drugih tvornica gdje je bila zaposlena većina sisačkog stanovništva, danas radi njih tek nekolicina. Slična je situacija i s tvorničkim kompleksom Segestica. Nekad najpoznatija tvornica alkoholnih pića u Jugoslaviji, danas je većinom devastirana. Postoje sporadični pokušaji revitalizacije, ali za sad bezuspješno. Iako Segestica još uvijek ima proizvodnju, ona je uvelike smanjena, kao i broj zaposlenika.

Segestica, sa svojim velikim dimnjakom, jedna je od glavnih znamenitosti grada Siska i ima dugu i bogatu i nadasve zanimljivu povijest, a iz dana u dan svjedoci smo njenog propadanja.

Upravo spomenuto bit će prikazano u ovom radu. Sve veći interes za zaštitu industrijske baštine pokrenuo je i pitanje zaštite Segestice i eventualno njene prenamjene. Uz kompleks Segestice, mora se spomenuti i industrijski razvoj Siska, razvoj ulica i uspostavljanje industrijske zone u sjevernom dijelu grada jer je upravo to formiralo granice Siska.

Uz Segesticu, ali i prije nje, postojale su tvrtke koje su također utjecale na industriju u Sisku, a o kojima će biti riječi u četvrtom poglavlju kako bi se doista vidjela veličina Siska kao industrijskog grada.

Tvornički sklop Segestica razvijao se godinama te se proteže kroz četiri gradska bloka. To možemo zahvaliti industrijalcu Petru Tesliću, koji je svojim smislom za posao i svojim poslovnim idejama omogućio uspon Segestice i promoviranje Siska.

Zadnje poglavlje vezano je za zaštitu industrijske baštine, primjere zaštite, povelju iz Nizhny Taglia te mogućnosti zaštite tvorničkog kompleksa Segestica.

2. Razvoj industrije u Hrvatskoj

Ne možemo spomenuti razvoj industrije u Hrvatskoj bez nekog šireg konteksta koji vežemo za razvoj industrije u svijetu i općenito. Još od 19. stoljeća tehnologija postaje svojevrsna pokretačka snaga koja se odražava i na nastajanje novih znanstvenih disciplina koje dovode do sasvim novih saznanja. To je dovelo do masovne proizvodnje koja je pridonijela razvoju novih modela organizacije života, ali i rada. Sredinom 19. stoljeća, Engleska je na Izložbi industrijske tehnike predstavila prijelaz iz manufakture u industrijsku proizvodnju.¹ S obzirom da se Engleska smatra zemljom koja je prva započela industrijsku revoluciju i o njoj se govorilo kao o "radionici Europe", logično je za zaključiti da je ona prva prošla sve faze i stupnjeve industrijskog razvoja, pogotovo s one tehnološke strane. Kako je povijest industrijskog nasljeđa vezana za razvoj manufakturnih pogona koji seže u početke 16. stoljeća, mora se spomenuti činjenica da je Engleska u kratkom periodu, nizom raznih inovacija unaprijedila svoju proizvodnju na području tekstila, a zatim i konstruktivnih sistema nakon čega je slijedilo i oblikovanje.² U 19. stoljeću otkrivaju se mogućnosti lijevanog željeza kao konstruktivnog materijala, no napretkom dolazi do saznanja da ono ima velike nedostatke poput krtosti, što je ujedno dovelo i do velikih nesreća u tvornicama. S druge strane, kovano željezo nije pucalo tako lako, pa je ubrzo našlo svoju primjenu u tvorničkim zgradama. Novitete koje je donijelo 20. stoljeće odrazilo se na nosivom kosturu od željeza koji se koristio s ciljem postizanja funkcionalnosti.³

U Hrvatskoj proces industrijalizacije, a time i razvoj industrijske arhitekture zaostaje za industrijalizacijom u svijetu.⁴ To povezujemo s kašnjenjem Austro-Ugarske u čijem je sklopu bila i Hrvatska. O tome svjedoči činjenica da je prvi parni stroj na području Hrvatske uveden tek 1835. godine u Rijeci, u Tvornicu papira. Rijeka je u to vrijeme imala velik broj industrijskih pogona koji su bili izvan carinskog područja što je ujedno i dokaz da je carinska politika s bečkog dvora gušila industrijski razvoj u ostalim dijelovima Hrvatske. Ubrzo dolazi do zastoja industrijalizacije u Hrvatskoj koji je potrajao skoro dvadeset godina, a uzrokovao ga je slom bečke burze 1873. godine. Hrvatska se počela oporavljati tek krajem stoljeća kada se počinju javljati manji, domaći poduzetnički pogoni. Šepić u svom članku *Industrijsko nasljeđe u Hrvatskoj u kontekstu svjetskog industrijskog naslijeđa* tvrdi kako je tek raspadom Austro-Ugarske, Hrvatska dobila priliku za bolje uvjete za razvoj industrije. Nadalje, Šepić

¹ GORŠIĆ, 2001: 13-15

² ŠEPIĆ, 2001: 23

³ ŠEPIĆ, 2001: 24

⁴ GALOVIĆ, 2001: 257

kaže kako usprkos zaostajanju u industrijalizaciji, naše industrijsko naslijeđe nalazi se unutar modela koji prevladavaju u svijetu, ali s obilježjima historicizma, dok se materijali poput stakla i čelika javljaju tek pedeset godina kasnije.⁵

Početke industrijske proizvodnje u Hrvatskoj obilježio je na početku strani kapital s naglaskom na razvoj prerađivačke privrede, tj. na prijelaz s manufakturne proizvodnje na industrijsku. Industrijalizacija u Zagrebu započinje sredinom 19. stoljeća osnivanjem Trgovačko-obrtne komore. Razvoj industrije ubrzava se deset godina kasnije izgradnjom Južne željeznice i upravo će se uz nju razviti najvažniji zagrebački industrijski kompleksi: Paromlin, Tvornica parketa, Tvornica cikorijske "Frank" i Tvornica papira.⁶

Šezdesetak kilometara južnije od Zagreba, smjestio se grad Sisak - značajno industrijsko središte 20. stoljeća.⁷

3. Sisak

Grad Sisak se razvio na jugozapadnom dijelu Panonske nizine. Smješten je između tri rijeke, Kupe, Save i Odre, što mu je omogućilo od samog početka izuzetan strateški položaj i značaj. S obzirom na njegov geografski položaj, Sisak je jedan od ključnih prostora koji prometno povezuju zagrebačku regiju s Pokupljem i Bosnom. Uz to, on je i jedno od najznačajnijih čvorišta riječnog prometa. Upravo njegov izniman geografski i prometni položaj te mogućnosti povezivanja tri vrste prometa – riječnog, cestovnog i željezničkog, uvelike su utjecale na njegov razvoj. Zanimljivo je da grad Sisak spada među najstarija naselja na području Hrvatske, te je važan u kontekstu europske povijesti kada je 22. lipnja 1593. na njegovom prostoru zaustavljen prodor Osmanlija prema Europi. U 18. stoljeću dolazi do razvoja trgovine i prometa koji je ujedno utjecao i na razvoj starog dijela Siska, dok je novi dio (desna strana rijeke Kupe) pripao Vojnoj krajini. Razvoj trgovine u prvoj polovici 19. stoljeća omogućio je Sisku status slobodnog trgovišta. Bitno je napomenuti da je ključnu ulogu u razvoju oba sisačka naselja imao riječni promet Savom i Kupom koji je Sisku dao sinonim za jednu od najvažnijih riječnih luka toga vremena. Sredinom 19. stoljeća dolazi do ujedinjena starog i novog dijela Siska te ujedno i do početka novog doba u razvoju grada. Godine 1862. dolazi do velikog razvoja željeznice kojeg je istovremeno pratio i razvoj industrije što je dovelo do toga da obrt, trgovina i promet postaju jedni od glavnih pokretača

⁵ ŠEPIĆ, 2001: 30

⁶ GALOVIĆ, 2001: 257 - 260

⁷ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 144

razvoja grada Siska. U međuratnom razdoblju Sisak je jedno od najjačih industrijskih središta Hrvatske te važno središte riječnog prometa, a nakon Drugog svjetskog rata postaje jedan od najrazvijenijih industrijskih gradova Hrvatske.⁸

3.1 Sisak kao industrijski grad

Sisak je po završetku Prvog svjetskog rata bio željezničko čvorište i industrijski grad u kojem se moglo, zahvaljujući riječnom prometu na Savi i Kupi te dobrim trgovačkim vezama nabaviti sve što je bilo potrebno. Grad je već od 1855. godine imao pivovaru, a od 1880. i klaonicu. Dvadeset sedam godina kasnije dobiva i gradsku električnu centralu – tzv. *Munjara*.⁹

Prvi svjetski rat u Sisku bio je obilježen oskudicom, regrutacijom i skupoćom svih proizvoda, posebno onih prehrambenih. Također, rat je zaustavio bilo kakva ulaganja u grad i njegovo uređenje što je dovelo do zapuštenih i devastiranih ulica. Nakon proglašenja Kraljevine SHS, gospodarstvo Siska, koje je tijekom rata bilo podređeno ratnim potrebama, sada je ponovno bilo usmjereno na razvoj i potrebe samog grada. Sisak je osnovu svog razvoja u međuratnom razdoblju ponovno pronašao u industriji koja je postala dominantni poticajni čimbenik razvoja i napretka. Mnogi obrti su već i prije rata bili u krizi, a tome je uzrok bila jeftinija industrijska roba koja je ujedno dovela i do stagnacije broja obrtnika.¹⁰ Maroević tako navodi da je 1905. godine u Sisku bilo 229 obrtnika, 243 trgovca, 229 ratara, 12 industrijalaca, 905 radnika, 1166 kućanica te 374 ostalih zanimanja.¹¹

Nakon Prvog svjetskog rata u Sisku se počinju osnivati nova industrijska poduzeća te broj novoosnovanih tvrtki raste sve do 1930. godine, kada i Sisak počinje osjećati posljedice velike gospodarske krize.

Od 1918. u Sisku djeluje podružnica *Hrvatsko-slavonskih zemaljskih skladišta d.d.*, a kasnijih godina *Javna skladišta d.d.*, čije je djelovanje bilo vezano za parobrodski promet u sisačkoj luci te uz željeznicu. Najveći broj industrijskih tvrtki bio je smješten uz željeznicu. Neke od njih su *Tvornica tanina* (osnovana 1915.); *Tvornica špirita i likera* (osnovana 1923.); *Sušiona za stočnu hranu*; *Parna tvornica likera*; *Mlin i tvornica ječmene kaše* (osnovana 1907.).

⁸ SLUKAN-ALTIC, 2003: 9

⁹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 271

¹⁰ SLUKAN-ALTIC, 2003: 98

¹¹ MAROEVIĆ, 1998: 42

S obzirom da su dvadesete godine 20. stoljeća bile razdoblje najdinamičnijeg razvoja industrije u Sisku, u to vrijeme je evidentirano 11 industrijskih poduzeća, a do 1930. čak njih 26.¹²

Gotovo sve spomenute industrije razvijene su kao jednostavne industrije koje su koristile sirovine iz samoga grada ili njegove neposredne blizine. Prvi veliki industrijski kompleks, koji je izašao izvan tih okvira, jest rafinerija nafte Shell iz 1927. godine. Ona se razvila zbog tri odlučujuća razloga koji obuhvaćaju povoljan prometni položaj koji joj je omogućio kvalitetnu povezanost sa Srednjom Europom, posebno po pitanju željezničkog i riječnog prometa. U Sisku bi se prerađivala nafta koja je brodovima dovezena iz Rumunjske, a zatim bi se vlakovima distribuirala na druge lokacije. Drugi razlog bila je jeftina radna snaga koja je živjela u gradskom zaleđu – Banovini i Kordunu. Treći je razlog bila blizina Zagreba kao administrativnog i gospodarskog središta. Činjenica je da je naftna industrija podigla gospodarsku važnost grada, što traje sve do danas. Na bazi nekadašnjeg Shella, nakon Drugoga svjetskog rata, razvila se INA – Rafinerija nafte Sisak.¹³

U Sisku su postojale tri zone industrijskih objekata. Prva zona, koja je ujedno bila i jezgra današnje sjeverne industrijske zone, bila je smještena uz prugu. U toj zoni je osnovana i *Tvornica špririta i likera* – današnja *Segestica Sisak*. Uz Segesticu, u ovoj zoni su bile i *Tvornica tanina*, *Ciglane Momčilović i Pilana Popović*. Druga industrijska zona nalazila se u blizini današnje tržnice Kontrola u Sisku. Na tom području bila je *Ciglane J. Fulle* u kojoj je bilo sedamdesetak radnika, *Parna pilana s paromlinom* i *Mlin i tvornica ječmene kaše*. Treća industrijska zona nalazila se na desnoj obali rijeke Kupe – tzv. Novi Sisak. Tu su bile smještene tvornice koje su u svojoj proizvodnji koristile veće količine vode poput *Tvornice kože "Siscija"*, *Tvornica cipela*, *Tvornica svijeća "Iskra"* i pivovara.¹⁴

Industrijska zona Novog Siska nastavljala se obalom prema Capragu gdje se razvila prerađivačka industrija vezana uz željeznički i riječni transport, posebno nakon izgradnje pruge za Karlovac, koja je išla direktno iz Capraga. Tako je Caprag - nekadašnje naselje splavara počelo dobivati karakteristike industrijske zone grada Siska. Godine 1914., na tom se području razvila *Industrija drva d.d. Drach* koja je zapošljavala i do 1500 radnika. Uz drvenu industriju, u Capragu je *Anglo-Jugoslavensko petrolejsko dioničko društvo* izgradilo četiri velika skladišta za benzin i petrolej.

¹² SLUKAN-ALTIC, 2003:103

¹³ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 146

¹⁴ SLUKAN-ALTIC, 2003: 103

Osim spomenutih tvornica, na sisačkom području djelovale su i *Tvornica opeke i crijepa Vilka Beka*, *Tvornica za izradu drvenih proizvoda d.d.* (1920.), *Parni mlin Franjo Fulla* (1910), *Umjetni mlin Herman Weiss*, *Sisačka udružena tvornica soda-vode i Sisačka pecara*.¹⁵

Ubrzani razvoj industrije i grada Siska prekinula je gospodarska kriza 1930. godine. Posljedice krize osjećale su se u svim krajevima zemlje što je dovelo do općeg pada proizvodnje, a pogotovo u Sisku. Osim pada proizvodnje, pada i promet, tj. uvoz i izvoz. Velike i teške posljedice ove gospodarske krize bile su vidljive sve do sredine tridesetih godina. Nakon toga počeo se nazirati oporavak kada se u Sisku ponovno počelo ulagati u infrastrukturu, a gospodarstvo je počelo pokazivati prve naznake uspona.¹⁶

Krajem tridesetih godina 20. Stoljeća, Sisak je počeo formirati dvije industrijske zone, s obzirom na položaj pruge. Tako više nije bilo tri industrijske zone već sjeverna i južna zona. Prva zona – sjeverna, obuhvaćala je dio sjeverno od željezničke pruge koji je vidljiv i danas. U kontekstu sjeverne industrijske zone moramo spomenuti Petra Teslića, o kojem će biti riječi i kasnije s obzirom da je on osnovao Segesticu Sisak. No, osim nje, osnovao je i Tvornicu šupljeg stakla i boca te je time Sisak dobio svoju prvu staklanu 1932. godine. Uz staklanu, utemeljio je i Sisačko jedno lječilište, te je nesumnjivo da ga se zato smatra jednim od glavnih sisačkih gospodarstvenika. Iz godine u godinu, Teslić je širio svoju proizvodnju te je cijeli dio uz željezničku prugu bio svojevrsna kontinuirana industrijska zona u vlasništvu Petra Teslića.¹⁷

3.2 Regulacijski planovi i osnove

Godine 2012., Grad Sisak je od Centra za prostorno uređenje i arhitekturu d.o.o. Zagreb naručio generalni urbanistički plan Grada Siska. Unutar GUP-a, u sklopu poglavlja koje se tiče prostorno - urbanističkog razvitka grada Siska, spominju se i regulacijski planovi i osnove koji su imali za zadaću regulirati izgradnju, raster ulica ali i samoga grada. Postoji nekoliko regulacijskih planova koji se moraju navesti u kontekstu razvoja Siska.¹⁸

¹⁵ SLUKAN-ALTIĆ, 2003: 104

¹⁶ SLUKAN-ALTIĆ, 2003: 105

¹⁷ SLUKAN-ALTIĆ, 2003: 108

¹⁸ Generalni urbanistički plan grada Siska, 2002.

3.2.1 Fistrovićev plan 1822-1828 godine

Kao što je već rečeno, u 19. stoljeću počinje intenzivniji gospodarski razvoj Siska te se pojavljuju zidane kuće, a najveće se grade uz Kupe. Uslijed intenzivne izgradnje povezane sa snažnim trgovačkim razvojem Siska pojavila se potreba za regulacijskim planom koji je izradio geometar Ivan Fistrović. Fistrovićeva regulatorna osnova je slijedila sačuvane obrise zidova rimske Siscije u koje je postavljen ortogonalni raster ulica i središnje postavljen trg. Plan samo dijelom izlazi iz okvira Siscije te planira proširenje ortogonalne matrice na jug, jer su na tom dijelu zidovi Siscije vjerojatno već izgubljeni i došlo je do širenja postojećeg naselja na tu stranu. Konceptija Fistrovićevog plana temelji se na odnosu prema Sisciji i njenim ruševinama, postojećim prilaznim cestama i putevima, postojećem naselju i naselju na drugoj obali Kupe.¹⁹

Osnovna matrica Siska po Fistrovićevom planu sastoji se od tri uzdužne i četiri poprečne ulice koje tvore pravokutne stambene blokove. Vanjske ulice koje omeđuju prostor plana nisu ortogonalne, nego prate obris naselja. Fistrović 1834 god. mijenja plan na način da ulicu koja prati tok Kupe izravna i postavlja ortogonalno u smjeru sjever - jug, te na taj način dobiva prostor između ulice i obale Kupe, koji će osigurati dovoljno prostora za promet, uskladištenje robe na otvorenom, a da se time ne remeti tok prometa na glavnoj gradskoj ulici. Glavni gradski trg planira se na sjecištu najduže uzdužne ulice i središnje poprečne ulice. Na dijelu grada uz crkvu Sv. Križa, obalu Kupe i na mjestu prijelaza Kupe prema Novom Sisku plan u potpunosti poštuje zatečeno stanje. Godine 1830. gradi se i Veliki Kaptol na lijevoj strani Kupe uz drveni most, koji je prvi društveno kulturni sadržaj grada. Fistrovićevim planom je postavljen temelj na koji će se buduće tkivo grada moći lako nadovezati. Vojni Sisak na desnoj obali Kupe (Novi Sisak) razvija se bez regulatorne osnove prilagodavajući se prometnim tokovima (cesta za Petrinju) i terenu, odnosno rijeci Kupi. Glavna točka okupljanja je Žitni trg (danas Žitna ulica) uz skelni prijelaz preko rijeke kao veza sa Starim Siskom jer je prvi drveni most izgrađen 1862. godine.

Do sredine 19. stoljeća Sisak je formirano gradsko naselje sa gradskim stanovništvom i snažnim gospodarskim napretkom na lijevoj obali Kupe i razvijenom trgovinom i Žitnim trgom na desnoj obali Kupe. Civilni i Vojni Sisak ujedinili su se 1874. godine u slobodni kraljevski grad Sisak. Željeznička pruga Sisak - Zagreb - Zidani Most puštena je u promet 1862. god. i bit će zaslužna za intenzivan gospodarski razvoj grada. Pruga je izazvala bitne promjene na Fistrovićevom planu, jer je podijelila cjelinu grada na dva dijela - sjeverno i

¹⁹ Generalni urbanistički plan grada Siska, 2002.

južno od željezničke pruge i presjekla sve uzdužne ulice, a u osi glavne gradske ulice izgrađena je kolodvorska zgrada. Tada to nije izazivalo velike pometne probleme, jer je promet ulicama bio malen, no tijekom vremena to je postao jedan od važnijih gradskih problema. Posljedica toga je urbani razvoj dijela grada južno od pruge, dok je dio grada sjeverno od pruge zapostavljen, i kasnije će se tu razviti industrija.²⁰

3.2.2 Regulacijski plan Hanzlowskog iz 1909. godine

Plan zahvaća prostor izvan povijesne stare jezgre grada, te daje osnovu za širenje grada prema zapadu do druge strane meandra Kupe i preko cijelog Pogorelca, a na istoku sve do Save i Galdova. Prema sjeveru i jugu nema bitnih proširenja. Osnovna ideja je bila nastaviti ortogonalnu mrežu Fistroviceva plana, ujedno poštujući konfiguraciju terena, te se raster plana širi lepezasto. Karakteristike plana su: stvaranje novih zelenih površina za rekreaciju i široki zeleni zaštitni pojas uz prugu. Novu industriju i radnička naselja planira postaviti preko pruge. Regulacija Hanzlowskog se uglavnom nije realizirala, jer su proširenja znatno nadmašila potrebe prostornog rasta grada Siska.²¹

U razdoblju između dva rata grad se razvija oko stare jezgre. Novi zidani most preko Kupe gradi se 1928. godine, no on duboko prodire na Žitni trg tako da on postaje prilazna rampa mostu što bitno narušava njegovu urbanu vrijednost. Nakon Drugog svjetskog rata, razvija se južno predgrađe kao industrijska zona i grad se širi prema sjeveru i istoku. Krupna industrijska postrojenja (željezara, rafinerija nafte, kemijska industrija) će bitno utjecati na urbani razvoj naselja, te će na duže vrijeme degradirati urbane vrijednosti grada.²²

3.2.3 Direktivna regulacijska osnova iz 1948. godine

Direktivnu regulacijsku osnovu grada Siska izradio je 1948. godine Urbanistički institut Hrvatske (autor arh. Vladimir Antolić) kao skicu regulacijskog karaktera za potrebe obnove.

Planira se intenzivan razvoj grada na području sjeverno od gradskog centra, te na području Viktorovca i Novog Siska. Karakteristično je da su velike površine rezervirane za industrijski razvoj, i to ne samo u južnom dijelu grada, već i na prostoru uz lijevu obalu rijeke Odre.²³

²⁰ Generalni urbanistički plan grada Siska, 2002.

²¹ SLUKAN-ALTIC, 2004: 93

²² Generalni urbanistički plan grada Siska, 2002.

²³ ISTO, 2002

3.2.4 Idejna studija GUP-a Siska iz 1956. godine

Idejna studija GUP-a (Urbanistički institut Hrvatske, grupa autora) je bila izrađena na temelju Uredbe o generalnom urbanističkom planu iz 1949. godine. Za potrebe Idejne studije provedena je detaljna analiza povijesnog razvoja Siska. Ideja GUP-a je da novom izgradnjom u povijesnoj jezgri Sisak postane suvremeni poslovni, upravni i kulturni centar, no iako je samo djelomice realizirana provedba tog plana, s planiranom velikom izgradnjom unutar povijesne jezgre, ugrozila je Fistrovićevu urbanističku shemu.²⁴

4. Tvornički kompleksi u Sisku

Sisak se kao industrijski grad počeo razvijati krajem 19. stoljeća kada je dobio prvu pivovaru i električnu centralu. Osim sisačke pivovare kao najstarijeg industrijskog pogona u Sisku tu su ciglane, kojih je istovremeno djelovalo i do 8, poduzeća iz oblasti drvne industrije, zatim mlinovi, i kožarska industrija. Uz njih u Sisku su nikle i neke vrlo uspješne tvornice koje su svoje proizvode plasirale i na inozemnom tržištu poput: *Tvornice tanina Sisak d.d.*, *Tvornice šešira i tuljaca d.d. Galdovo*, zatim industrijskih pogona u vlasništvu Petra Teslića (Tvornica likera, ruma i konjaka, *Tvornica boca i šupljeg stakla*, *Tvornica kvasca...*), *Shellove rafinerije* i *Talionice Caprag*.²⁵

U ovom poglavlju izdvojit ćemo Munjaru (električna centrala), Tvornicu tanina Sisak d.d. i Talionicu Caprag i ukratko reći najbitnije o njima s obzirom da su one uz Segesticu bile među najvažnijim industrijskim poduzećima u Sisku.

4.1 Munjara

Gradska munjara Sisak je osnovana 1907. pod investitorom Franje Križika, koju nakon petogodišnje koncesije, preuzima vlasništvo Gradske općine. Djelovala je kao privredno poduzeće. Pred Drugi svjetski rat, munjara dobija nadogradnju kapaciteta i raste broj potrošača (2164), te je tada brojila oko 17 zaposlenika. Od 1. rujna 1945. vlasništvo i upravu Munjare preuzima Električno poduzeće Hrvatske koje se nalazilo u Zagrebu, no 1947. gubi važnost zbog dolaska izmjenične struje. Postrojenja koja su nalazila unutar zgrade su

²⁴ Generalni urbanistički plan grada Siska, 2002.

²⁵ SLUKAN-ALTIC, 2004: 103

odnesena u Tiskaru "Joža Rožanković" gdje ostaje do Domovinskog rata, kada počinje služiti kao skladište, te je naposljetku devastirana i napuštena.²⁶

4.2 Tvornice tanina Sisak d.d

Tvornicu tanina je osnovala bečka firma Hermann Schnabel koja je preselila strojeve iz postrojenja u Italiji 1915. godine. Tijekom Prvog svjetskog rata pretvara se u akcionarsko društvo i postaje vrlo uspješno zbog ratnih potreba. Nakon završetka proizvodnja slabi pa se stvara kartel Tanin d.o.o., prodajnu centralu za pet jugoslavenskih tvornica tanina. Tvornica nastavlja djelovati do 1945. kada ju pod nadzor stavlja Odjel za kemijsku industriju Ministarstva industrije i rudarstva Federativne Države Hrvatske. 60-ih pada u krizu i prestaje sa radom, te je danas slabo očuvana i devastirana zbog nedovoljne brige.²⁷

4.3 Talionica Caprag

Još jedan industrijski kompleks, koji je svojom važnošću bio blizak naftnoj industriji je Talionica Caprag koja se smatra začetkom metalske industrije. Izgradnja Talionice Caprag počela je 1938. godine, dok su prve visoke peći upaljene već iduće godine što je ujedno označilo i sam početak proizvodnje.

Nakon Drugoga svjetskog rata mijenja ime i postaje poznata pod nazivom Željezara Sisak i bila je jedan od tvorničkih giganata socijalističkog razdoblja s gotovo 15 000 zaposlenih. Proizvodnja Željezare Sisak izlazila je i izvan okvira tadašnje države i bila je prepoznata na svjetskoj razini. Nažalost, originalni pogoni nisu sačuvani, ali je sačuvan cijeli kompleks koji se razvijao nakon Drugoga svjetskog rata, iako je i on već dugo podložan devastaciji. Neizostavan dio proizvodnog kompleksa, koji moramo spomenuti je i stambeno naselje koje se razvijalo u njegovoj neposrednoj blizini sa svom svojom komunalnom infrastrukturom, tzv. radnički stanovi. Na taj način proizvodni i stambeni sklop čine nerazdvojnu cjelinu. Danas je taj metalurški gigant u privatnome vlasništvu s nepoznatom budućnošću.²⁸

²⁶ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_5313

²⁷ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_5059

²⁸ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 147

5. Tvornički sklop Segestica Sisak

Međuratno razdoblje grada Siska obilježili su poslovni pothvati industrijalca Petra Teslića. On je, uz graditelja Miju Popovića, bio jedan od najvažnijih gradskih gospodarstvenika. Bivši austrougarski časnik nakon Prvoga svjetskog rata dolazi u Sisak i ubrzo ostvaruje veliki uspjeh. Iz male dioničke Pecare utemeljene 1917. godine razvio je svjetski poznatu Tvornicu alkoholnih pića i ostale prateće pogone. Bavio se istraživačkim radovima u svrhu pronalaska nafte, no umjesto nafte uspio je pronaći jodnu vodu vrhunske kvalitete zahvaljujući kojoj će razviti lječilišni turizam grada Siska. Njegovom smrću 1936. godine završava jedna era gospodarskog napretka grada. Njegov najpoznatiji industrijski brend – Tvornica alkoholnih pića, koja se danas naziva Segestica, nalazi se nasuprot gradskom središtu i danas funkcionira sa znatno manjim kapacitetom. Dobar dio originalnih pogona još uvijek je očuvan. Kada je tvornica zapala u novčane teškoće, prodana je privatnom vlasniku.²⁹

Iako je Pecara d.d. osnovana 1917., a 1920. godine počinje se znatno razvijati zajedno s poslovanjem Petra Teslića. On je 1920. prvo otvorio trgovinu alkoholom, žitaricama i drugom robom, nakon čega je proširio svoj posao i započeo s proizvodnjom u svojim pecarama u Sisku, Kozarcu i Brčkom. Kupnjom Pecare d. d. Teslić stvara osnovu za svoj kasniji razvoj s obzirom da je u to vrijeme u Jugoslaviji bila nestašica žestokih pića, likera, ugljične kiseline i drugih proizvoda.

U jesen, 1922. godine, Teslić započinje s izgradnjom velikog pogona žeste koji se od 1925. nalazi u redovnom pogonu. Sljedećih godina, Teslić proširuje i povećava obujam proizvodnje i novih pogona. Teslićeve tvornice su u to vrijeme zapošljavale više od 150 radnika i službenika što mu je dalo titulu velikog jugoslavenskog industrijalca tog doba.

Teslić je osnovao nekoliko tvornica na lokaciji današnje Segestice. U njih ubrajamo Rafineriju špirita koja je bila jedna od najvažnijih njegovih tvornica i zapošljavala je oko šezdesetak radnika. U ovom pogonu proizvodile su se velike količine kemijskog alkohola za tehničke i medicinske svrhe. Proizvodnja bi svake godine dosegla broj od nekoliko stotina vagona. Uz rafineriju špirita, Teslić je osnovao i tvornicu likera, ruma i konjaka koja je proizvodila oko 45 vagona godišnje koji su uspjeli osvojiti jugoslavensko tržište s navedenim asortimanom.³⁰

²⁹ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 146

³⁰ FELETAR, 1978: 6 - 7

Tvornicu ugljične kiseline, Teslić je osnovao 1925. Nastala je iz razloga da se što bolje iskoriste sirovine koje su se upotrebljavale za proizvodnju alkohola. Još jedna od važnijih tvornica bio je pogon za proizvodnju kvasca koji je imao mogućnost proizvodnje više od 2000 kg kvasca dnevno.

Da je Teslić bio pravi poduzetnik, govori činjenica i da je iskorištavao otpadni materijal i osnovao tvornicu potaše, sode i umjetnog gnojiva 1928. godine. Tvornica je bila vrlo važna za rješavanje akutnog problema zagađivanja vode i zraka. No uz to, Teslić je potašu koristio u još jednoj svojoj tvornici – tvornici boca i šupljeg stakla.³¹

Kompleks današnje tvornice Segestica u Sisku nalazi se unutar kulturno-povijesne cjeline grada Siska upisane u Registar kulturnih dobara RH. Segestica pripada gradskoj strukturi sjeverno od željezničke pruge – sjeverna industrijska zona i smještna je uz samo gradsko središte. Sastoji se od nekoliko parcela na kojima se nalazi veći broj građevina, tankova te ostalih industrijskih struktura. Prije same izgradnje tvorničkih pogona i formiranja sjeverne industrijske zone prostor Segestice bio je reguliran Fistrovićevom regulatornom osnovom koja je stupila na snagu 1829. godine.³²

Izgradnjom dijela željeznice koja je kroz njih prošla 1861. godine u smjeru zapada prema istoku, blokovski način izgradnje je odsječen i tako je prostor Segestice umanjen te je tada i dobila svoj današnji nepravilni oblik. U to su se vrijeme također privredni i proizvodni sadržaji počeli sve više koncentrirati uz željezničku prugu te oko teretne riječne luke uz Kupu u sjeverozapadnom dijelu grada. Na tom su prostoru već krajem 19. stoljeća uređeni teretni kolodvor i željeznička luka povezana s glavnim kolodvorom, a 1902. godine uveden je posebni industrijski kolodvor. Prije same izgradnje prvoga tvorničkog kompleksa na prostoru današnje tvornice Segestica bila su formirana četiri gradska bloka prema izvornoj Fistrovićevoj shemi (Slika 9.), ali umanjena za prostor željezničkog koridora. Zapadni unutrašnji blok otkupio je tadašnji poduzetnik i veleposjednik Petar Teslić i u njemu između 1922. i 1926. sagradio kompleks s tri tvornice: tvornicu špirita, sušionicu za stočnu hranu i tvornicu likera. Tvornica je čak imala vlastiti industrijski kolosijek koji je išao uz rub Jagićeve ulice i spajao se sa željeznicom na južnoj strani. U 30-im godinama Petar Teslić postupno širi tvornički krug i podiže prvu Tvornicu octa.³³

³¹ FELETAR, 1978: 8

³² MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 147

³³ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 150-151

5.1 Razvoj kompleksa

Tvornica Segestica dio je povijesnog prostora grada Siska, koji je smješten sjeverno od željezničke pruge i sastoji se od više parcela na kojima se nalazi veći broj zgrada, tehničkih i industrijskih objekata te instalacija. Kompleks tvornice se razvijao i širio kroz razdoblje više od 50-tak godina što je vidljivo na starijim zgradama prema povijesno - stilskim obilježjima iz vremena osnutka. Današnji industrijski kompleks Segestice zauzima značajnu površinu unutar povijesne jezgre Siska.³⁴

Tvornički kompleks Segestica od svojih početaka pa do danas mijenjao je svoje granice. Prvotno je obuhvaćao četiri gradska bloka prema Fistrovićevoj regulatornoj osnovi, da bi izgradnjom željeznice te granice smanjile.

Slika 10. prikazuje izvorni izgled Segestice, koji gledamo s južne strane, gdje je u prvom planu zgrada za proizvodnju likera, tj. jakih pića. Ulica s lijeve strane kompleksa zvala se Jagićeva. Danas je dio te ulice, koji je vidljiv na slici uključen u granice Segestice, te je ta ulica ujedno nekad bila i glavni ulaz u Sisciju.

Većina objekata unutar Segestice koji su izgrađeni na početku razvoja tvornice i danas su tamo. Iako izvana izgledaju prihvatljivo, iznutra su dosta devastirani.

Segestica danas broji 23 zaposlena, što je zanemarivo u usporedbi s nekadašnjim brojem zaposlenih koji je bio između 200 i 300. Uz to Segestica danas ima vrlo malo proizvodnje te svoje proizvode prodaje u vlastitom diskontu unutar tvornice. (Slika 13.)

Segestica danas ima devetnaest objekata od kojih su oni najstariji zaštićeni i upisan u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, a to su zgrada tvornice ugljične kiseline, tj. vatrogasno spremište, koja je ujedno i jedna od prvih zgrada ovog kompleksa. Zatim zgrada tvornice špirita (broj 11 na slici 12.), zgrada za punjenje ugljične kiseline (broj 13 na slici 12.), zgrada za dernautiranje špirita (broj 16 na slici 12.), zgrada tehničkog skladišta (broj 17 na slici 12.) te veliki dimnjak označen brojem 14 na slici 12. Uz njih zaštićena je i zgrada za proizvodnju likera (broj 6 na slici 12) te južni zid koji odvaja Segesticu od kolodvora.³⁵

Konzervatorski odjel u Sisku je 2009. godine izradio studiju sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara. U sklopu te studije Konzervatorski odjel je priložio i nacрте cijelog kompleksa koji obuhvaćaju vrijeme izgradnje objekata, valorizaciju, povijesni razvoj tvornice i prijedlog prenamjene kompleksa.

Iz nacрта koji obuhvaća povijesni razvoj kompleksa (Slika 15.) vidljivo je kako je prvo nastao dio obilježen plavom bojom. Taj dio obuhvaća vatrogasno spremište, zgradu tvornice

³⁴ <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?rad=608942>

³⁵ Saznala u razgovoru sa zaposlenicima Segestice, 11.1.2016.

špirita i dio zgrade za punjenje ugljične kiseline te dio zgrade za proizvodnju likera. Spomenuti dio kompleksa nastao je kao Tvornica Petra Teslića u periodu između 1920. i 1930. godine.

Zelenom bojom na slici 15. označen je dio octare iz 1936. godine, koji ujedno obuhvaća i južni zid koji je danas zaštićen. Iz nacрта je vidljivo kako se kompleks Segestice s godinama i s potrebom za većom proizvodnjom sve više širio i razvijao.³⁶

Osim prikaza povijesnog razvoja Segestice, postoji i detaljniji nacrt koji prikazuje vrijeme izgradnje svake građevine unutar kompleksa. (Slika 16.). Građevine obojene svijetlo žutom bojom izgrađene su između 1840. i 1870. Te građevine više ne pripadaju Segestci nego Hrvatskim željeznicama.

Tamno žuta boja predstavlja građevine koje su dograđene između 1870. i 1900. godine. Tamno žuta građevina unutar granica kompleksa jest vatrogasno spremište, dok su građevine izvan granica sad u privatnom vlasništvu.³⁷

Dio Segestice označen žutom sa svijetlo tamnim prugama obuhvaća dio octare koji je izgrađen između 1870. do 1900., ali je kasnije još dograđivan.

Zgrada za spremište ugljena, zgrada za proizvodnju likera, zgrada za izradu sode i zgrada skladišta označene su ljubičastom bojom što ih svrstava u period izgradnje između 1920. i 1950. godine.

U samom središtu kompleksa označeno ljubičastom sa svijetlo plavim prugama jest jedna od zgrada tvornice špirita koja je izgrađena u periodu kad i zgrada skladišta i dio octare.

Najnovije zgrade izgrađene su nakon 1950. godine te su označene narančastom i svijetloplavom bojom, a obuhvaćaju zgrade za proizvodnju i denaturiranje³⁸ špirita.³⁹

Pojavom željeznice u Sisku, Segestica ubrzo dobiva i svoj industrijski kolosjek unutar kompleksa, koji je danas nažalost izrezan te je ostao sam mali dio tračnica. Uz industrijski kolosjek, Segestica je imala i vlastiti obrtni kolosjek koji joj je omogućavao lakši utovar i istovar teretnih vagona. Danas je i obrtni kolosjek u potpunosti razmontiran i uklonjen iz kompleksa. Na slici 17. ucrтана cesta označava Jagićevu ulicu.

³⁶ Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara

³⁷ Izvadak iz zemljišne knjige, čestica broj 769, Sisak Stari

³⁸ U prehrambenoj tehnologiji, dodavanje različitih kemijskih ili drugih primjesa nekim proizvodima, predviđenima za stočnu hranu ili tehnološke svrhe (alkohol, šećer, brašno, sol i dr.) kako bi se spriječila njihova upotreba za ljudsku prehranu ili piće. Tako se npr. alkoholu dodaju metanol, piridin, benzen ili kamfor, a kuhinjskoj soli petrolej ili željezni oksid.

³⁹ Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara; razgovor sa zaposlenicima Segestice

Slika 20. prikazuje valorizaciju objekata unutar kompleksa Segestice koju je izradio Konzervatorski odjel u Sisku u sklopu studije o Segestici. Objekti su označeni različitim bojama ovisno o stupnju valorizacije. Tako su objekti označeni crvenom bojom – zgrada jakih pića, tvornica ugljične kiseline, veliki dimnjak i zgrada za proizvodnju potaše, sode i umjetnog gnojiva ubrojene u visoko valorizirane građevine s ambijentalnom, arhitektonskom, urbanističkom i tehničkom vrijednosti. To su jedine visoko valorizirane građevine unutar kompleksa, dok su ostale građevine većinom s očuvanom izvornom strukturom te ambijentalnom vrijednosti.⁴⁰

Iz situacijskog nacрта (Slika 22.) je vidljivo kako se kompleks nije drastično mijenjao i da je ostao skoro isti sve do danas. Promjene koje možemo uočiti su zatvaranje Jagićeve ulice, koja je danas glavni ulaz u kompleks.

5.2 Petar Teslić

Sisak je po završetku Prvog svjetskog rata bio industrijski grad i željezničko čvorište u kojem se moglo nabaviti što god je bilo potrebno. To možemo zahvaliti činjenici da su i Sava i Kupa bile plovne te jakim trgovačkim vezama.

Tvornica je već krajem rata bilo mnogo, ali značajno mjesto pripada dvjema tvornicama: paropilani Mavre Dracha i tvornici tanini.⁴¹

S imenom Petar Teslić susrećemo se prvi put 1919. godine kada je kao potpukovnik napustio vojsku. U podacima stoji da je rođen u Ostrovici 1883. godine te da je preminuo u Sisku 1936.⁴²

Iste te godine, radna snaga u Sisku počinje stvarati svojevrzne probleme monopolizirajući pretovar kojemu si digli cijenu sa 10 na 700 kruna, ucjenjući tako trgovce i industrijalce. Zbog te situacije, 1920. godine, brojni buntovni radnici udaljeni su iz Siska suradnjom policije i poduzetnika. To je stvorilo povoljnu poduzetničku klimu za stvaranje novih poduzeća i trgovina.

Godine 1917., mali akcionari-zadrugari osnovali su pecaru rakije, koja je s proizvodnjom počela 1918. Nešto kasnije, 1920. Godine, pecara se proširuje i tada je osnovana Pecara d.d. Sisak. Zajedno s razvitkom Pecare d.d. počinje se u Sisku razvijati i

⁴⁰ Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara

⁴¹ KOLAR-DIMITIRIJEVIĆ, 1994: 271

⁴² ISTO, 1994: 272

poslovanje Petra Teslića. Umirovljeni potpukovnik pokazao se vrlo spretnim te je 19200. U sisku prvo otvorio trgovinu alkoholom, žitaricama i drugom robom, a zatim je proširivao poslove započevši valstitu proizvodnju u svojim pecarama u Sisku, Brčkom i Kozarcu. Ubrzo kupuje i Pecaru d.d., i tako stvara ostemelj za svoj kasniji razvoj. Tada se u zemlji osjećalo očito pomanjkanje žestice, likra, ugljične kiseline i sličnih proizvoda pa je Teslić upravo u toj proizvodnji vidio svoju veliku šansu.⁴³

U periodu od 1924. – 1929. godine dolazi do pritiska zbog sve većih poteškoća oko plasmana robe i nedostatka jeftinog kredita te zbog toga većina banaka i društava odustaje od ulaganja u industriju. Petar Teslić uspio je iskoristiti i ovu nepogodnu situaciju zahvaljujući svojim brojnim privrednim, vojnim i političkim vezama, kao i kapitalu koji je stekao trgujući do 1923. godine, te ga je uložio u daljnji razvoj i napredak industrije.⁴⁴

Teslić 1924. godine otvara Tvornicu likera, ruma i konjaka koja svoje proizvode radi prema francuskim receptima. Ubrzo nakon ovog uspješnog otvaranja, Teslić dobiva kredit pomoću kojeg vrši daljnja ulaganja u svoju tvornicu. Ovaj put pokreće izradu suhog leda, a 1928. i kvasca, potaše, sode i umjetnog gnojiva.

Mira Kolar-Dimitrijević u svom članku *Društveno-ekonomski razvoj Siska (1919. – 1941.)* kaže: „Sa dvjesto stalnih i tristo sezonskih radnika, Teslić je bio vodeći industrijalac u Sisku, pun ideja i planova na polju komunalne politike s izraženim smislom za ublažavanje socijalnih napetosti, ali i za osobno bogaćenje uz pomoć veza u Beogradu.“⁴⁵

Godine 1929. dolazi do sloma burze u New Yorku, koja je izazvala najveći poremećaj u svjetskom gospodarstvu i njene posljedice osjećale su se sve do Drugog svjetskog rata, čak i u Europi s obzirom da je SAD tražio hitan povrat svih zajmova. Kriza se osjećala i kod nas iako nije izbila odjednom već se od 1926. godine počela javljati agrarna kriza koja je počela isključivati investicije, izvoz, a nakon toga i mogućnost kupovine. Velika svjetska kriza uzdrmala je sve privredne strukture, od malih do velikih proizvođača, ulagača i kupaca.⁴⁶

Činjenice pokazuju kako je Teslić i u vrijeme krize našao izlaz i mogućnost za napredak. On je prilikom traženja prikladne vode za proizvodnju kvasca naišao na podzemne plinove i na jodnu vodu. Svoj nalaz je iskoristio tako da je plinove počeo koristiti kao pogonsku energiju u nekim svojim pogonima, a na izvoru jodne vode sagradio je kupalište i započeo vodu pakirati i prodavati pod nazivom Mineralna voda Teslić. Kako bi još više

⁴³ FELETAR, 1978:6

⁴⁴ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 274-275

⁴⁵ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 275

⁴⁶ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 279

upotpunio svoju proizvodnju, podigao je i tvornicu šupljeg stakla, koja je zbog političkih malverzacija i konkurentnosti ubrzo bila prodana. (1938.)⁴⁷

Na mjestu tadašnjeg kupališta danas se nalazi tzv. *Jodno*, koje je u jako lošem stanju. Tu je sada odjel za kožne i spolne bolesti, te odjel za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju. Postojali su neki pokušaji ponovnog otvaranja kupališta te je čak izgrađen i vanjski bazen u koje je, nedugo zatim, upalo dijete i teško se ozlijedilo. Bazen se danas niti ne vidi koliko je zarastao travom i ostalim korovom.⁴⁸

Kolar-Dimitrijević tvrdi da prema nekim istraživanjima postoje dokazi da je Teslić imao želju izgraditi i rafineriju, ali su ga u beogradskom ministarstvu nekoliko puta odbili. No, s obzirom da je Teslić ima veliko iskustvo u istraživanju nafte, uspio je dobiti koncesiju za sisačko područje gdje je naišao na izvorište plina Stružec, ali je naftna industrija Jugoslavije spriječila industrijsku eksploataciju. Za razliku od drugih sisačkih poduzetnika i njihovih tvornica, Teslić je i u vrijeme krize ulazio u poslovni rizik i na taj način davao radnicima posao te je pridonosio oživljavanju društveno-ekonomskog života u Sisku.⁴⁹

Nakon smrti Petra Teslića u siječnju 1936. godine, poslovanje njegovih tvornica počinje lagano opadati. Iako su njegovi sinovi preuzeli upravljanje tvornicama i iako su bili dobro ekonomski obrazovani, to nije pomoglo po pitanju ponovnog uspona u proizvodnji i poslovanju. Iz tog razloga obustavili su poslovanje *Pecare*, a tvornicu stakla su prodali, a tvornica mineralne vode izgorjela je u rujnu 1936. godine.⁵⁰

5.3 Inventar tvorničkog kompleksa Segestice

Tijekom obilaska kompleksa nije bilo moguće ući u sve objekte već samo u zgradu za punjenje ugljične kiseline te stvaranje pare i filtraciju vode iz rijeke, zgradu tvornice špirita i za opkuhavanje žlempe i zgradu za proizvodnju likera.

Zgrada za punjenje ugljične kiseline je novogradnja iz 60-ih godina prošlog stoljeća koja je zamijenila izvornu građevinu koja je uništena u eksploziji kotlovnice koja se dogodila 1962. Nova zgrada ima karakteristično suvremeno oblikovanje u skladu sa spomenutim razdobljem koje obuhvaća upotrebu armiranog betona i opeke. Unutar te očuvane zgrade nalazi se kotlovnica koje je sačuvana od 1960-ih.⁵¹ Prema riječima zaposlenika Segestice, u

⁴⁷ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 279

⁴⁸ Razgovor sa zaposlenicima Segestice

⁴⁹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 279

⁵⁰ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994: 283

⁵¹ Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara, 2009.

tom objektu radila se filtracija vode iz rijeke Kupe, te je u uporabi bio i kotao za proizvodnju pare.

U ovoj zgradi Grad Sisak planira napraviti interpretacijsko-dokumentacijski centar vezan za arheološko nalazište sv. Kvirina sjeverno od kompleksa.

Zgrada tvornice špirita i za opkuhavanje žlempe u lošijem je stanju nego zgrada za punjenje ugljične kiseline što je vidljivo i na slikama. Veliki kotlovi sa slika, koji se protežu na dva kata, koristili su se za alkoholno vrenje kukuruza. U istom objektu nalaze se kotlovi za proizvodnju melase. Danas su ti objekti zapušteni, devastirani, žbuka otpada i krov prokišnjava.

Slika 32. prikazuje sjeverniji dio kompleksa koju uključuje veliki dimnjak u sredini, s desne strane nalazi se zgrada tvornice špirita i opkuhavanja žlempe, dok je s lijeve strane vidljiva zgrada za punjenje ugljične kiseline.

Zgrada za proizvodnju likera, tj. jakih pića, jedna je od najsačuvanijih zgrada unutar kompleksa. Zapadni dio izgrađen je 1924. godine, a duži dio koji je južno od zgrade, izgrađen je 1926. Sama zgrada je funkcionalno podjeljena u dva dijela – prizemlje i podrum. Na vanjskoj strani građevine vidljiva su obilježja neoklasicizma u naglašenom rizalitu s južne strane.

Kao najsačuvanija zgrada imala je vrlo malo preinaka, a one koje je imala odnose se na drvenu konstrukciju krovšta. U podrumu je sačuvana originalna konstrukcija gdje se i danas nalaze velike bačve za čuvanje pića.

Zgrada ujedno predstavlja i visoku urbanističku, arhitektonsku i ambijentalnu vrijednost, s obzirom da je među prvim podignutim objektima.⁵²

Na prvi pogled izgleda kao prolaz, ali u stvari ne vodi nikud. (Slika 46.) Zaposlenici Segestice kažu kako je prolaz u stvari zazidana bačva, u koju se za vrijeme Teslića skrivalo piće. O tome svjedoči i ispust u dnu zida.

Zazidali su je zbog financa, što je ekvivalent današnjim poreznicima, što znači zbog utaje poreza jer se ta skrivena roba mogla prodavati na crno.

⁵² Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara, 2009.

6. Zaštita industrijske baštine

6.1 TICCIH – Povelja iz Nizhny Taglia

TICCIH (Međunarodni odbor za očuvanje industrijske baštine) je svjetska organizacija koja predstavlja industrijsku baštinu, te je stručni savjetnik ICOMOS-a (International Council on Monuments and Sites – Međunarodni savjet za spomenike i lokacije) za pitanja industrijske baštine.

Tekst povelje iz Nizhny Taglia ratificiran je na nacionalnoj skupštini TICCIH-a održanoj u Moskvi 17. srpnja 2003. godine.

Nizhny Tagil je industrijski grad u Rusiji u Sverdlovskoj oblasti. Nalazi se na rijeci Tagil, 25 km istočno od zamišljene granice između Europe i Azije na području srednjeg Urala te je osnovan 1722. godine, nakon što je u blizini bio otvoren bogat rudnik željezne rudače 1696. godine.

Povelja sadrži same početke sustavne valorizacije identifikacije i zaštite industrijske baštine, na što se nadovezalo osivanje Međunarodnog odbora za očuvanje industrijske baštine.

Godine 2003. delegati okupljeni na Kongresu TICCIH u Rusiji žele da zgrade i objekti izgrađeni za industrijsku aktivnost, postupci i alati rabljeni u njima, kao i gradovi i krajobrazi gdje su smješteni, predstavljaju temeljne vrijednosti koje treba proučavati, a njihovo značenje i važnost trebaju biti naglašeni tako da budu jasni svakome. Tada je nastala i spomenuta Povelja za industrijsku baštinu iz Nizhny Taglia koja se smatra primarnim dokumentom suvremene zaštite industrijske baštine.⁵³

Povelja definira industrijsku baštinu kao ostatke industrijske kulture koji imaju povijesnu, tehnološku, društvenu, arhitektonsku i znanstvenu vrijednost. Pod ostacima industrijske baštine smatraju se zgrade, radionice, strojevi, proizvodni pogoni, tvornice, rudnici, skladišta, spremišta i sl.

Osim industrijske baštine, Povelja definira i industrijsku arheologiju kao interdisciplinarnu metodu za proučavanje povijesnih izvora – dokumenata, artefakata, ljudskih naselja stvorenih za industrijsku svrhu. S obzirom da povijesno razdoblje koje je od presudnog interesa za razumijevanje industrijske prošlosti počinje dolaskom industrijske revolucije, industrijska arheologija se služi metodama koje idu u prilog za što bolje razumijevanje industrijske prošlosti i sadašnjosti.⁵⁴

⁵³ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

⁵⁴ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

U Povelji iz Nizhny Tagila navedene su i vrijednosti industrijske baštine koje ističu da ona pruža dokaze o aktivnostima koje je baština imala i koje još uvijek imaju povijesne posljedice. Povelja naglašava kako industrijska baština ima i društvenu vrijednost jer svjedoči o životima ljudi i na taj način daje dokaz o njihovom identitetu. Društvena vrijednost ima tehnološku i znanstvenu vrijednost u povijesti proizvodnje, inženjerstva, izgradnje, a može imati i znatnu estetsku vrijednost na području arhitekture, dizajna i planiranja.

Ove vrijednosti su svojstvene svakoj lokaciji, tvornici, predmetu, stroju i radnom prostoru. Kako u industrijskom krajobrazu, u pisanoj dokumentaciji, tako i u neopipljivom pamćenju o industriji sadržanom u ljudskom pamćenju i običajima. Posebnu vrijednost imaju veoma rijetki nalazi i rani ili pionirski primjeri industrijske baštine.⁵⁵

Povelja skreće pažnju i na važnost identifikacije, evidentiranja i istraživanja jer navodi kako na svakome području treba identificirati, snimiti i zaštititi industrijske ostatke koje želimo sačuvati za buduće generacije. Osim toga, potrebno je izraditi pregled površina s različitim vrstama industrije kako bi se utvrdila veličina industrijske baštine. Nakon prikupljenih podataka treba izraditi inventarske popise svih pregledanih lokacija koji bi trebali biti izrađeni tako da se mogu lako pretraživati i da budu lako pristupačni javnosti.

Snimanje je temeljni dio izučavanja industrijskog nasljeđa jer treba izraditi potpunu snimku fizičkih svojstava i stanja lokacije i smjestiti je u javni arhiv prije bilo kakve intervencije na terenu. Evidencija industrijske baštine uključuje opise, crteže, fotografije i video snimke pokretnih predmeta – s referencama koje podupiru dokumentaciju. Također, ljudska sjećanja su jedinstveni i nezamjenljivi izvori informacija koje svakako treba zabilježiti.

Jedna od najvažnijih tehnika istraživanja povijesnih industrijskih lokacija je arheološko istraživanje koje ujedno predstavlja i temeljnu tehniku za njihovo izučavanje. Njih treba izvoditi prema istim visokim kriterijima kao i za druga povijesna i kulturna razdoblja.

Radi kvalitetnije zaštite industrijskog nasljeđa potrebno je izraditi programe povijesnih istraživanja. Zbog međuzavisnosti mnogih industrijskih aktivnosti međunarodne studije mogu pomoći pri identifikaciji lokacija i njihovih vrsta koje su od svjetske važnosti. Uz to, treba utvrditi i objaviti kriterije za ocjenjivanje industrijskih zgrada, kako bi se postiglo njihovo opće prihvaćanje u javnosti i osigurala njihova učinkovitost i trajnost. Na temelju odgovarajućih istraživanja ove kriterije treba primijeniti za identifikaciju najvažnijih

⁵⁵ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

preživjelih krajobraza, naselja, lokacija i njihovih vrsta, zgrada, struktura, strojeva i industrijskih procesa.⁵⁶

Osim utvrđivanja kriterija za njenu valorizaciju, vrlo je važno približiti industrijsku baštinu široj javnosti kako bi se što više razvila svijest o potrebi njezina očuvanja kao ravnopravne kulturne kategorije.

Lokacije i strukture koje su utvrđene kao važne trebaju biti zaštićene zakonskim mjerama koje su dovoljno snažne da mogu osigurati njihovo očuvanje. Tu veliku ulogu ima UNESCO-ov popis svjetske baštine koji treba naglašavati važnost velikog utjecaja što ga je industrijalizacija imala na kulturu čovječanstva. Važno je definirati vrijednost bitnih lokacija i izraditi upute za buduće intervencije na njima. Uz to treba primijeniti svaku zakonsku, upravnu i financijsku mjeru koja je potrebna da se očuva njihova vrijednost.⁵⁷

Jedno od poglavlja u Povelji odnosi se na zakonsku zaštitu industrijske baštine, koje navodi da bi se prilikom njene zaštite u obzir trebale uzeti sve specifičnosti nekog nalazišta ili lokacije. Na industrijsku baštinu treba gledati kao na sastavni dio kulturnog nasljeđa u cjelini, no njegova zakonska zaštita treba voditi računa o njenoj posebnoj prirodi. Ta zaštita mora biti u stanju zaštititi tvornicu i njene elemente u potpunosti. Površine pod industrijskim otpadom treba smatrati arheološkim nalazištima zbog njihove povijesne i ekološke vrijednosti. Povelja navodi kako programi zaštite industrijskog nasljeđa trebaju biti sastavnim dijelom politike ekonomskog razvoja i sastavnim dijelom regionalnih i državnih planova i kako najvažnije lokacije moraju biti zaštićene u cjelini i ne smiju se dozvoliti nikakve intervencije.

Stoga bi vlada trebala imati posebno savjetodavno tijelo koje može davati neovisne savjete o pitanjima koja se odnose na zaštitu i očuvanje industrijskog nasljeđa. Njihovo mišljenje valja zatražiti u svim važnijim slučajevima.

S druge strane postoje situacije kada prikladne adaptacije i njihova nova upotreba može biti odgovarajući i financijski učinkovit način za očuvanje industrijskih zgrada. Zato bi takve projekte trebalo ohrabrivati odgovarajućim zakonskim mjerama, tehničkim savjetima, smanjivanjem poreza i subvencijama.⁵⁸

Štoviše, Poveljom se potiče i veće uključivanje lokalne zajednice u proces zaštite industrijske baštine, u obliku udruga i organizacije građana koje bi imale za svrhu povećanje svijesti o važnosti zaštite industrijske baštine.

⁵⁶ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

⁵⁷ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

⁵⁸ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

Osim uključivanja lokalne zajednice, od izuzetne važnosti je uključiti i javnost u procese zaštite na način da se ta zaštita promovira kroz razne medije poput televizije, interneta, novina i slično. Uz to, trebalo bi omogućiti pristup određenim nalazištima u svrhu promoviranja turizma u industrijskim područjima.⁵⁹

6.2 Primjeri zaštite industrijske baštine

Nakon Drugog svetskog rata započelo je prepoznavanje industrijske baštine kao kulturne vrijednosti. Ona kao dio nepokretne kulturne baštine postaje svojevrsnim pokretom i predmetom znanstvene discipline koju nazivamo industrijska arheologija.⁶⁰

Ubrzo se javljaju procesi reurbanizacije i deindustrijalizacije s obzirom da su napušteni industrijski pogoni zauzimali velike površine u gradovima. Vrijednost i nova iskoristivost tih velikih gradskih prostora postali su poticaj za uklanjanje napuštenih i neiskoristivih postrojenja, ali s druge strane postojala je i želja za očuvanjem industrijske baštine.⁶¹

Na tragu suvremenih europskih shvaćanja o valorizaciji industrijske baštine, koja obuhvaća industrijski sklop u cijelosti, a ne samo pojedinačne zgrade, provodi se na načelu zaštite i očuvanja. Biserka Dumbović Bilušić govori o urbanističkoj revitalizaciji koja podrazumijeva odnos prema urbanom prostoru koji će rehabilitirati njegove povijesne, prostorne, arhitektonske, tehničke i estetske vrijednosti na način da se prostor prenamijeni za nove sadržaje, ali bez destrukcije.⁶²

Početke zaštite industrijske baštine vežemo za Veliku Britaniju i SAD, gdje se 1960-ih počela intenzivno razvijati svijest o važnosti očuvanja i revitalizacije industrijskog nasljeđa. Prvi primjer očuvanja industrijske baštine jest luka u Bostonu, koja je 1957. godine rekonstruirana. U Europi je ovakva zaštita, tj. obnova industrijske baštine prvi put primjenjena sedamdesetih godina 20. stoljeća u Engleskoj. Radi se o industrijskom kompleksu Covent Garden u Londonu, koja je ubrzo nakon obnove postala turistička atrakcija. Nakon Covent Gardena, elektrana sir Gilesa Gilberta Scotta, koja je izgrađena 1940. godine, prenamijenjena je u jednu od danas najpoznatijih modernih galerija – Tate Modern. Uskoro je uslijedilo uređenje umjetničkog centra u nekadašnjoj Tvronici za prerađu žitarica, koja je također izgrađena 1940-ih.

⁵⁹ <http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (posjećeno 7.1.2016.)

⁶⁰ MAROEVIĆ, 2001:77

⁶¹ MAROEVIĆ, 2001:77

⁶² DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, 2007: 42

Osim u Velikoj Britaniji i SAD-u, državni program prenamjene cijelih industrijskih kompleksa pokrenut je i u Njemačkoj sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća. Ti industrijski kompleksi su uz kvalitetnu infrastrukturu pretvoreni u javne i komercijalne prostore i tako su stvoreni stambeni i poslovni objekti, koncertni prostori i kazališta dok su dimnjaci pretvoreni u vidikovce, cijevi u tobogane, a uređeni su pejzažni parkovi. O uspješnosti cijelog projekta najbolje govori činjenica o uvrštenju industrijskog naslijeđa grada Essena u UNESCO-ov registar zaštićenih spomenika kulture.⁶³

Na ovakav se način od sedamdesetih godina 20. stoljeća spasio i obnovio velik broj industrijskih zgrada, koje su nakon obnove poprimile raznovrsne prenamjene od galerija, stanovanja, hotela ili trgovačkih centara.⁶⁴

U Velikoj Britaniji postoji i primjer zaštite cijele jedne industrijske pokrajine. Radi se o revitalizaciji pokrajine Shropshire, koja je pokrenuta 1967. godine. Pokrajina svjedoči o počecima industrijske revolucije u Velikoj Britaniji, koja je s vremenom počela propadati i dovela je do nezaposlenosti i iseljavanja mladog stanovništva. Osnovna ideja je bila pretvoriti industrijsku pokrajinu u turističku atrakciju, pa današnji Ironbridge George Museum Trust okuplja deset muzeja te trideset pet lokacija unutar kojih djeluje i Ironbridge Institut za zaštitu industrijskog naslijeđa te ujedno predstavlja i najraniji primjer revitalizacije čitave jedne nekadašnje industrijske pokrajine.⁶⁵

6.3 Zaštita industrijske baštine u Hrvatskoj

Zaštita industrijske baštine u Hrvatskoj javlja se kasnije nego u ostalim dijelovima Europe. Rasprave vezane za valorizaciju i identifikaciju industrijske baštine počinju se javljati krajem 20. stoljeća. Zanimljivo je da se svijest o zaštiti industrijske baštine počela razvijati u isto vrijeme kada i u Engleskoj i Francuskoj, ali daljnja razrada zaštite nije mogla pratiti korak europskih država i njihovih inicijativa. Iz tog razloga, u Hrvatskoj se sustavna obrada, inventarizacija i valorizacija industrijske baštine javlja desetak godina kasnije.⁶⁶

⁶³ BUNIJEVAC, 2007: 33-34

⁶⁴ Isto, 2007: 33-34

⁶⁵ <http://www.ironbridge.org.uk/>

⁶⁶ ROGIĆ, 2010: 33-34

Postoji jedan malo raniji primjer koji svjedoči o počecima razvitka zaštite industrijske baštine, a to je zagrebački Paromlin koji je prvi dobio svojevrsnu pravnu zaštitu koja je obuhvatila preventivnu zaštitu 1980. godine.⁶⁷

U prvoj polovici devedesetih godina prošlog stoljeća, nekoliko je industrijskih zgrada zaštićeno u sklopu projekta *Procjene ratnih šteta na spomenicima kulture Republike Hrvatske*.⁶⁸ Unutar projekta zaštićene su upravne zgrade tvornica Osijek, Jamnica, Piskarovinska i Rijeka. Uz njih, zaštićeni su i željeznički kolodvori u Sisku, Vukovaru, Osijeku i Zagrebu te električna centrala i mlin u Vukovaru i jedan mlin u Zagrebu. Cilj ovog projekta bio je utvrditi materijalnu štetu na kulturnoj baštini, ali i na zgradama koje još uvijek nisu bile pod zaštitom, ali su prema nekim procjenama pripadala u kulturnu baštinu.⁶⁹

U Hrvatskoj se 80-ih godina 20. stoljeća počelo raspravljati o industrijskoj baštini, njezinoj identifikaciji i valorizaciji. U sklopu toga bili su planovi i razmišljanja o revitalizaciji i prenamjeni tvornica i industrijskih postrojenja koji su se prestali funkcionalno koristiti. Dio tih razmišljanja bili su i planovi o revitalizaciji zagrebačkog Paromlina, koji je izgrađen 1862. godine i koji je u vrijeme gradnje bio najjače industrijsko postrojenje u Hrvatskoj. Osim revitalizacije zagrebačkog Paromlina, zadnjeg desetljeća 20. stoljeća počelo se razmišljati i o reurbanizaciji šireg područja u Trnju. Trnje je bilo klasična industrijska četvrt s radničkim naseljima na periferiji koje je s vremenom preraslo u integralni dio gradskog središta.

U pristupu reurbanizaciji tog područja posebna je briga posvećena području s južne strane zagrebačkoga Glavnog kolodvora, gdje je od 1862. djelovao Paromlin, a od 1894. godine do danas kontinuirano radi TŽV Gredelj, koji je bio najveći kompleks za održavanje željezničkih vozila na širem području. Gradski urbanistički planovi već su pedesetih godina 20. stoljeća predviđali mogućnost premještanja tog tvorničkog kompleksa s Trnja, što se šezdesetih godina i počelo ostvarivati izgradnjom dijela novih postrojenja na Vukomercu. Preseljenje na novu lokaciju djelomično je ostvareno godine 1967., ali samo djelomično⁷⁰, dok je 2010. godine Gredelj u potpunosti preselio na novu lokaciju gdje je dobio jednu od najmodernijih tvornica u ovom dijelu Europe sa novom opremom.⁷¹

⁶⁷ ROGIĆ, 2010: 33-34

⁶⁸ ISTO, 2010: 33-34

⁶⁹ ROGIĆ, 2010: 33-34

⁷⁰ BUNIJEVAC, 2007:35

⁷¹ <http://tzv-gredelj.hr/o-nama.html>

6.4 Mogućnosti zaštite tvorničkog sklopa Segestica Sisak

U smislu zaštite kao industrijske baštine za kompleks tvornice Segestica s konzervatorskog je stajališta izrađena studija sa sustavom mjera zaštite. Kompleks je obrađen sa stajališta zaštite kulturne baštine na zahtjev Instituta građevinarstva Hrvatske iz Zagreba u svrhu izrade Studije prostornih mogućnosti izgradnje (radna zona) Segestica za tadašnjeg vlasnika, odnosno Upravu dioničkoga društva Segestice.⁷²

Polazište je bilo premještanje proizvodnje iz grada te izgradnja stambeno-poslovnog naselja. Studijom je obuhvaćen cjelokupan građevni fond unutar kompleksa s povijesnom analizom i valorizacijom pojedinih građevina i sklopova, te isto tako urbanistička pozicija samog kompleksa u slici grada. Tijekom izradbe studije proučena je sva dostupna povijesna građa, urbanistički planovi te obavljen i uvid na samom terenu kako bi se dobili što preciznija slika današnjeg fonda građevina, njihov međuodnos i stanje. Konzervatorskom podlogom kompleksa tvornice Segestica napravljena je valorizacija te su dane smjernice za svaku pojedinačnu građevinu. Kako je tvornica zadržala izvornu namjenu, većina je zgrada u relativno dobrom stanju. Zbog smanjenja proizvodnje neke su zgrade zapuštene i djelomično devastirane. Planom upravljanja predviđeno je kako bi se neke zgrade mogle prenamijeniti te uključiti u revitalizaciju koja bi mogla oživjeti taj dio grada.⁷³

Kompleks je smješten uz samu željezničku stanicu grada Siska koja joj omogućuje brzi prijevoz do središta grada Zagreba za oko sat vremena. Nalazi se u samoj gradskoj jezgri u neposrednoj blizini svih triju glavnih gradskih ulica. Planirane građevine u neposrednom okruženju jesu budući autobusni kolodvor u Zvonimirovoj ulici, komunalna zona Siska, izlaz, odnosno ulaz na autocestu Sisak – Zagreb te Arheološki park sv. Kvirina. Pri razmatranju revitalizacije konzervatorska je struka iznijela moguće rješenje. Gradski muzej u Sisku, jedina muzejska ustanova u gradu, nalazi se u zgradama s premalim prostornim kapacitetom. U sklopu regulacije prostora industrijskog kompleksa Segestice i revitalizacije predlaže se prenamjena dijela industrijskih zgrada Segestice i pripadajućega vanjskog prostora za Gradski muzej i interpretacijski centar za arheologiju. Prostor tvornice nudi i mogućnost nove izgradnje te stvaranja novih arhitektonskih vrijednosti prostora. Na sjeveru ispred samog kompleksa Segestice nalazi se Arheološki park sv. Kvirina koji je definiran u postojećoj prostornoplanskoj dokumentaciji. Arheološka istraživanja i nalazi urbane strukture rimske Siscije potvrdila su važnost toga prostora za buduću prezentaciju in situ antičkoga grada. U

⁷² Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara

⁷³ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 150

sklopu Arheološkoga parka predviđeno je i stvaranje interpretacijskog centra. Pri donošenju valorizacije te moguće prenamjene građevina unutar kompleksa Segestice, posebno se iskristalizirala vizija uređenja – prenamjene zgrade octare za interpretacijski centar.⁷⁴ Kako tvornički kompleks Segestice leži na arheološkim strukturama rimske Siscije, a trasa carda pronađena na području Arheološkog parka sv. Kvirina nastavlja se prema jugu (nekadašnja Jagićeva ulica), središnjim dijelom tvorničkog kompleksa, upravo u zoni zgrade koja se predlaže za interpretacijski centar omogućila bi se i prezentacija arheoloških nalaza in situ u sklopu interpretacijskog centra za arheologiju.

Čakširan u svom tekstu iz 2012. godine kaže kako su zahvati za eventualno privođenje ideje minimalni (zamjena stolarije, krovišta i uređenje unutrašnjosti). U najstarijim zgradama unutar kompleksa, za koje je propisano potpuno očuvanje i vraćanje u izvorno stanje, predloženo je stvaranje muzejskog centra u kojemu bi se prezentirala bogata muzejska građa vezana uz opću i građansku povijest Siska i pripadajuće regije, kao i povijesti industrije kao jedne od glavnih tema vezanih uz Sisak. U obnovljene bi se zgrade smjestile galerije te drugi kulturno-javni sadržaji. Predložene su zgrade izrazito iskoristive i adaptibilne te pružaju optimalne mogućnosti za smještaj muzeja. Moguća je i etapna realizacija. Također je predloženo povezivanje sa željezničkim kolodvorom s južne strane kompleksa, a dijelovi starih željezničkih postrojenja najstarije željezničke pruge u Hrvatskoj (spremište lokomotiva) mogli bi se obuhvatiti muzejskim programom.⁷⁵

Želja da se dio Segestice prenamijeni ili revitalizira, nije ostvaren do danas ni u jednom pogledu. Štoviše, iz dana u dan propada. Konzervatorska studija koja je izrađena prije sedam godina još je samo jedna u nizu. Opća problematika koja onemogućava napredak se osjeti u cijelom Sisku.

⁷⁴ Zaposlenici Segestice tvrde kako se danas radi o zgradi za denaturiranje špirita.

⁷⁵ MILETIĆ-ČAKŠIRAN, ČAKŠIRAN, 2012: 151

7. Zaključak

Iako je proces industrijalizacije i razvoj industrijske arhitekture u Hrvatskoj kasnio u odnosu na ostatak Europe, slobodno možemo reći, kada je došao do nas, da se razvio u punom jeku.

Industrijalizacija u Zagrebu počinje sredinom 19. stoljeća. Zagreb je od Siska udaljen 60ak kilometara, a industrijalizacija je došla dvadesetak godina kasnije na što je utjecao i razvoj željeznice.

Grad Sisak, kao značajno industrijsko središte 20. stoljeća bio je ujedno i najznačajnije čvorište riječnog prometa što je uvelike utjecalo na njegov razvoj.

Nakon Prvog svjetskog rata u Sisku se počinju osnivati nova industrijska poduzeća te broj novoosnovanih tvrtki raste. Gotovo sve industrije na području Siska razvijene su kao jednostavne industrije koje su se koristile materijalima iz samoga grada ili njegove neposredne blizine.

Razvitkom sjeverne industrijske zone, koja je bila smještena uz prugu, razvila se i Segestica Sisak. Kao godinu osnutka bilježimo 1919. jer tada je osnovana Pecara d.d. koju je Teslić kupio od zadrugara i od nje napravio industrijsko carstvo.

Kompleks Segestice sagrađen je na vrlo zanimljivom položaju. Danas glavni ulaz, nekada je bio ulaz u antički Sisak - Sisciju. Sam položaj, ali i povijesna vrijednost kompleksa govori o važnosti ove zapuštene industrijske baštine. Segestica danas ima devetnaest objekata od kojih su oni najstariji zaštićeni i upisani u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, ali i dalje propadaju.

Unazad nekoliko godina postoje pokušaji revitalizacije i prenamjene kompleksa u dokumentacijsko-interpretacijski centar koji do danas nisu realizirani. Uzroci koji su doveli do nerealizacije prenamjene ili revitalizacije sjeverne industrijske zone mogu biti u nedostatku financija, birokraciji i političkim razlozima.

S obzirom na broj nezaposlenih u Sisku, možda bi bolje rješenje za Segesticu bio privatni investitor tj. "moderni Teslić", koji bi obnovio kompleks i pogone te ponovno pokrenuo proizvodnju, izvoz i prodaju i na taj način vratio Segestici onu nekadašnju veličinu i značaj te otvorio prijeko potrebna radna mjesta.

Slikovni prilozi

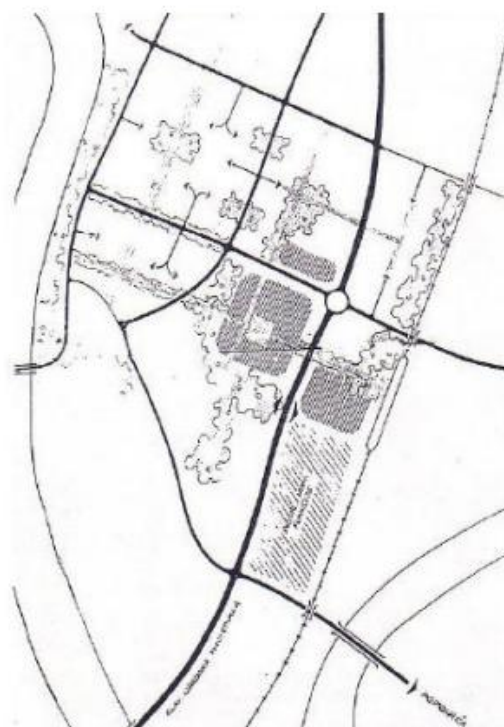
Slika 1. Fistroviceva regulatorna osnova Siska iz 1829. god.

Slika 2. Regulacijski plan Hanzlowskog iz 1909. god.

Slika 3. Direktivna regulacijska osnova grada Siska arh. Vladimira Antolica iz 1948. godine

Slika 4. Prometno rješenje središnjeg dijela Siska iz 1963. Godine

Slika 5. Gradska munjara Sisak, sadašnje stanje,
preuzeto s interneta 10.1.2016.

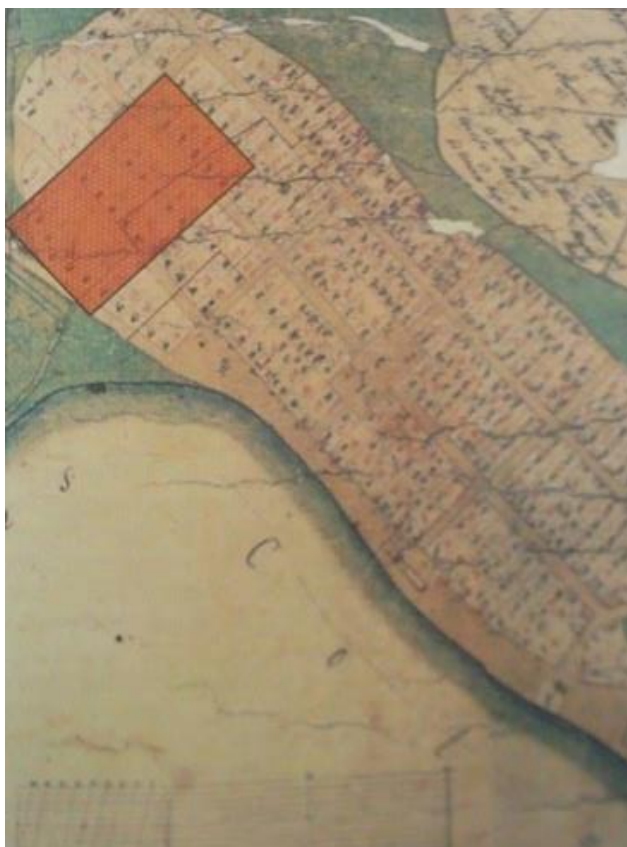
Slika 6. Tvornica Tanina (GMS, inv. 874F)

Slika 7. Željezara Sisak, preuzeto s interneta
12.1.2016.

Slika 8. Kompleks Segestice u odnosu na povijesni Sisak i arheološko nalazište Siscije, arhiva
Konzervatorskog odjela u Sisku

Slika 9. Fistorvićeva osnova s prikazom
lokacije Segestice, Povijesni atlas
gradova: Sisak

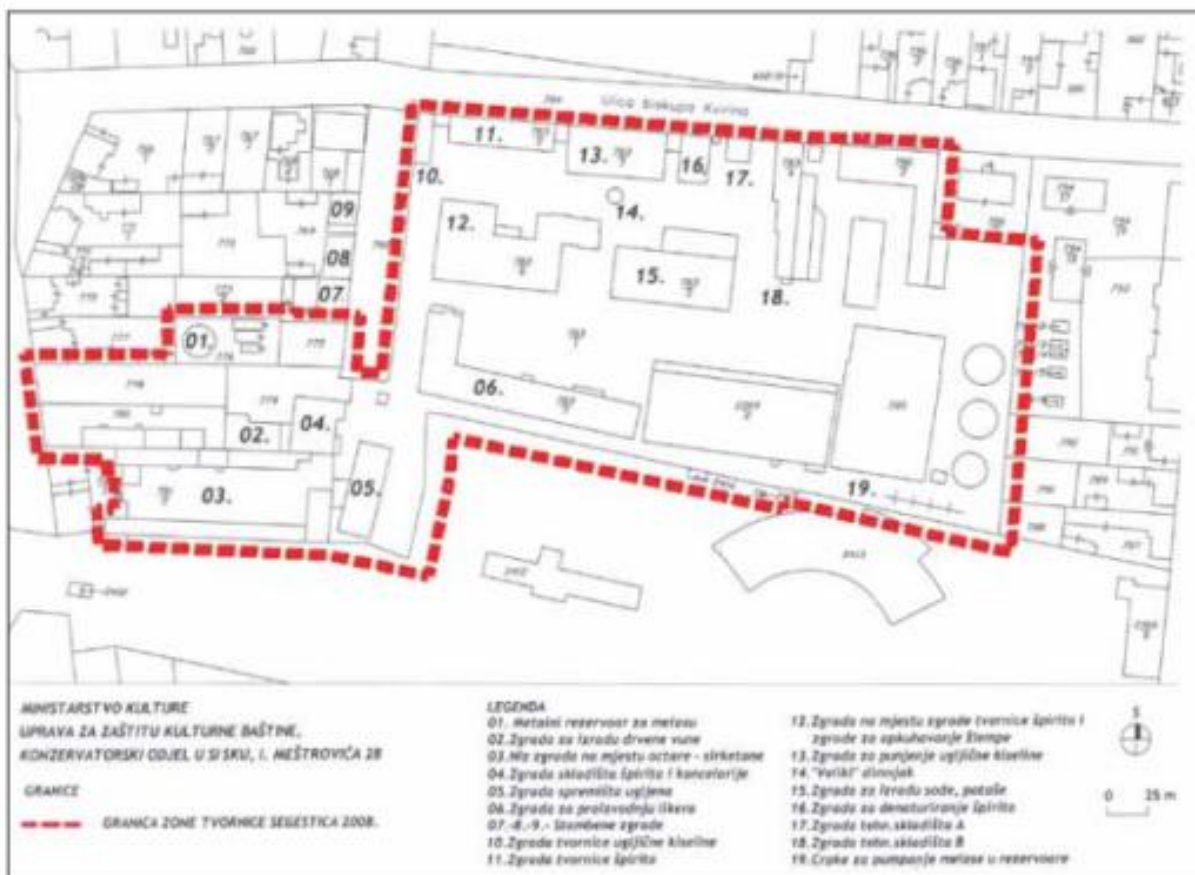
Slika 10. Današnji logo S egestice Sisak,
preuzeto s interneta 11.1.2016.

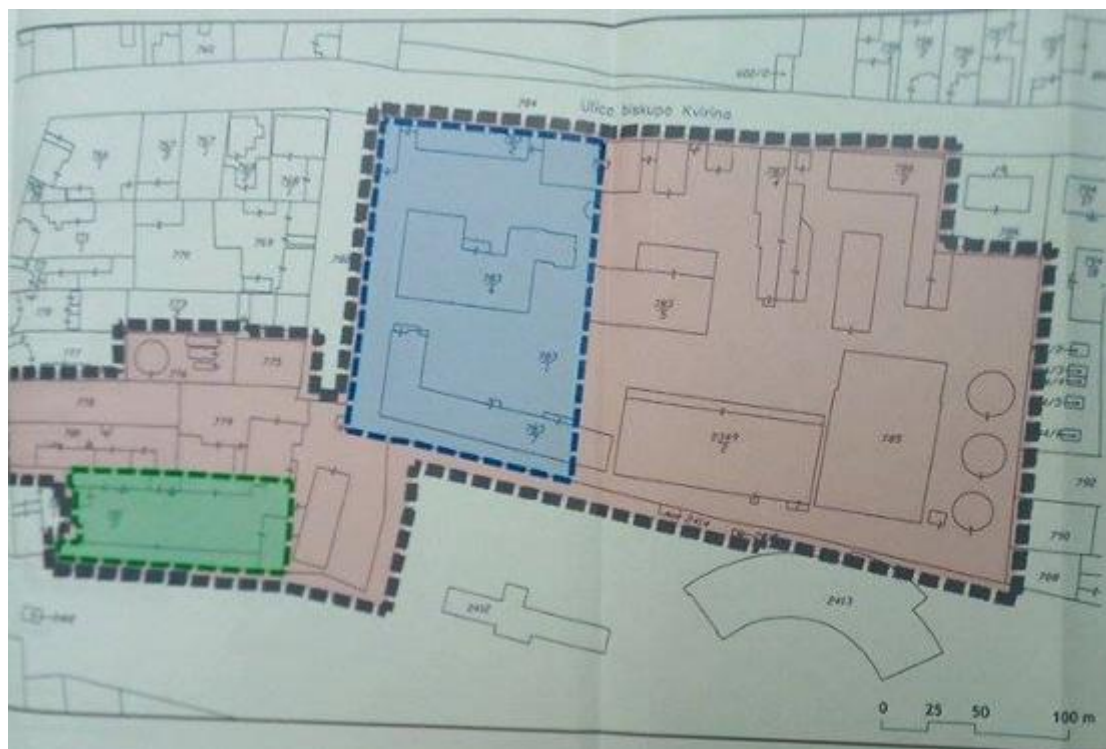
Slika 11. Reklamna fotografija prve tvornice P. Teslića (GMS, inv. 698 F)

Slika 12. Trgovina Segestice, preuzeto sa *Street View*, 12.1.2016.

Slika 13. Popis građevina unutar kompleksa tvornice Segestica (iz arhive Konzervatorskog odjela u Sisku)

Slika 14. Prikaz povijesnog razvoja Segestice, arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku

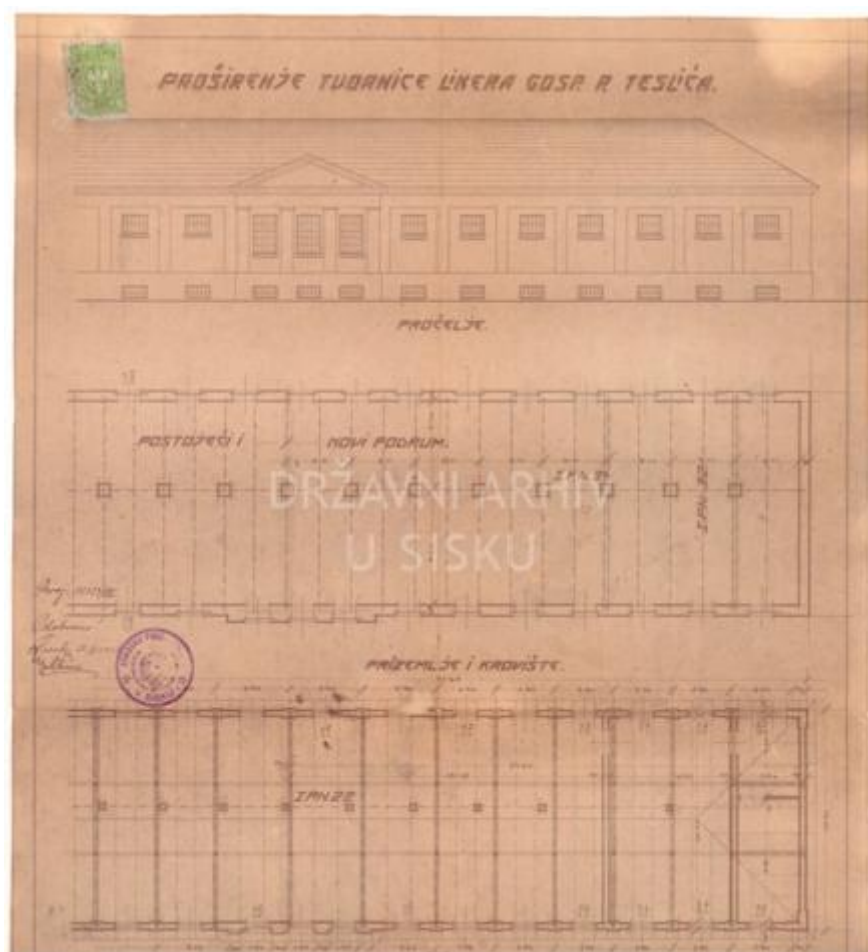
Slika 15. Prikaz građevina prema vremenu izgradnje, iz arhive Konzervatorskog odjela u Sisku

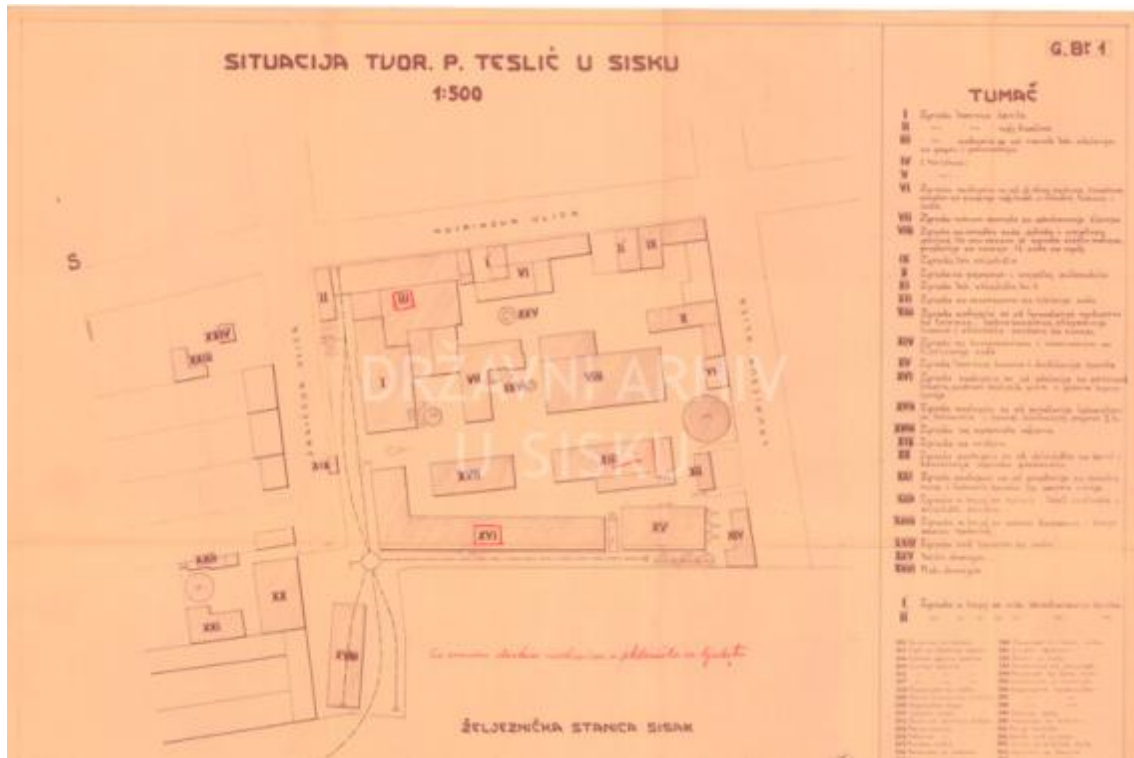
Slika 16. Nacrt obrtnog kolosjeka na južnom dijelu kompleksa, HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9

Slika 17. Ostatak nekadašnjeg industrijskog kolosjeka unutar kompleksa, snimljeno osobno

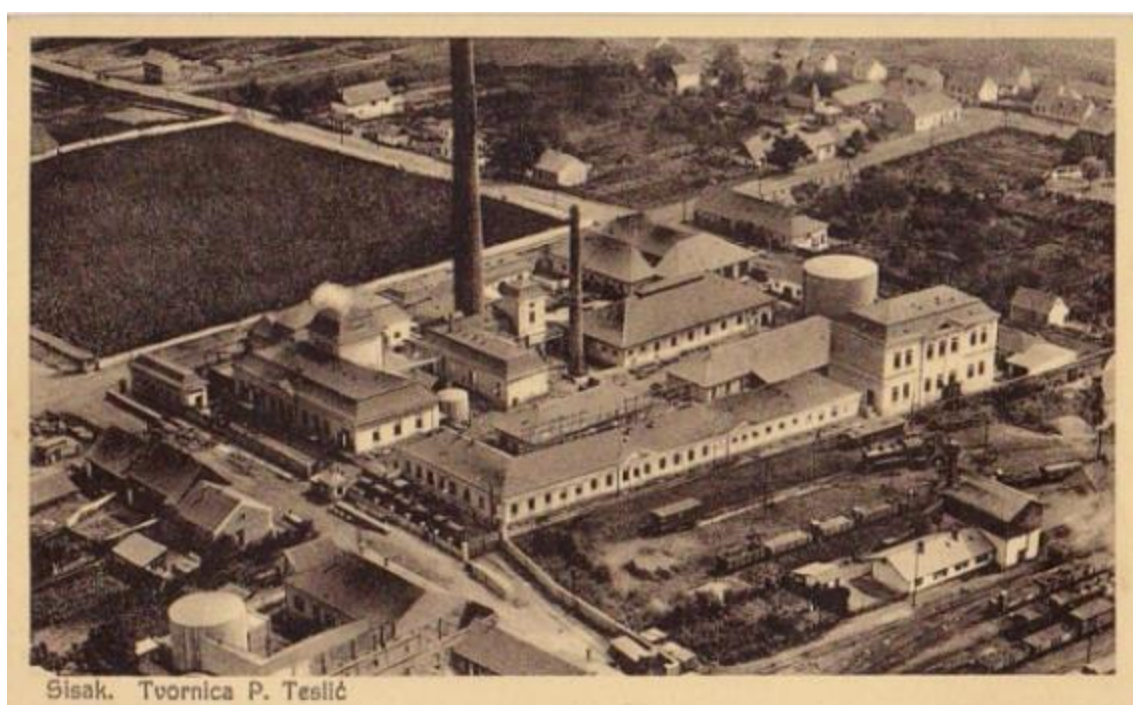
Slika 18. Nacrt proširenja Tvornice likera P. Teslića, 1926.g, pročelje (Proizvodnja jakih pića), HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9

Slika 19. Situacijski nacrt industrijskog kompleksa Petra Teslića s legendom, ožujak 1939.g, HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9

Slika 20. Tvorница Petra Teslića između dva svjetska rata, danas tvornica alkoholnih i bezalkoholnih pića “Segestica” GMS, inv. br. 1020

Slika 21. Razglednica s Tvornicom Petra Teslića, preuzeto s interneta, 11.1.2016.

Slika 22. Nalaz mineralne vode 1929., preuzeto s interneta, 11.1.2016.

Slika 23. Kotlovnica iz 1960.-ih, snimljeno 11.1.2016.

Slika 24. Ostaci opreme i kotlova za filtraciju vode i stvaranja pare, snimljeno 11.1.2016.

Slika 25. Inventar vezan za filtraciju i proizvodnju pare, snimljeno 11.1.2016.

Slika 26. Nova oprema od inoxa, snimljeno 11.1.2016

Slika 27. Prostorija s kotlovima za alokoholno vrenje kukuruza, snimljeno 11.1.2016.

Slika 28. Kotlovi za alkoholno vrenje kukuruza koji se protežu i na sljedeći kat, snimljeno 11.1.2016.

Slika 29. Dio kotlova za alkoholno vrenje kukuruza na drugom katu, snimljeno 11.1.2016.

Slika 30. Kotao za alkoholno vrenje kukuruza, snimljeno 11.1.2016.

Slika 31. Devastiranost prostorije s kotlovima za alkoholno vrenje kukuruza, snimljeno 11.1.2016.

Slika 32. Kotlovi za proizvodnju melase, snimljeno 11.1.2016.

Slika 33. Pogled na veliki dimnjak, snimljeno 11.1.2016.

Slika 34. Pogled na zgradu jakih pića sa sjeverne strane, snimljeno 11.1.2016.

Slika 35. Pogled na zgradu jakih pića sa južne strane, dio izgrađen 1926., snimljeno 11.1.2016.

Slika 36. Pogled na zgradu jakih pića sa zapadne strane, izgrađen 1924., snimljeno 11.1.2016.

Slika 37. Oznaka na kotlu koji je izvorno od Petra Teslića, snimljeno 11.1.2016.

Slika 38. Kotao za proizvodnju jakih pića, izvorno još od P.Teslića, snimljeno 11.1.2016.

Slika 39. Kotlovi za proizvodnju jakih pića, snimljeno 11.1.2016.

Slika 40. Podrum i skladište bačvi jakih pića, snimljeno 11.1.2016.

Slika 41. Podrum i skladište bačvi jakih pića, snimljeno 11.1.2016.

Slika 42. Podrum i skladište bačvi jakih pića, snimljeno 11.1.2016.

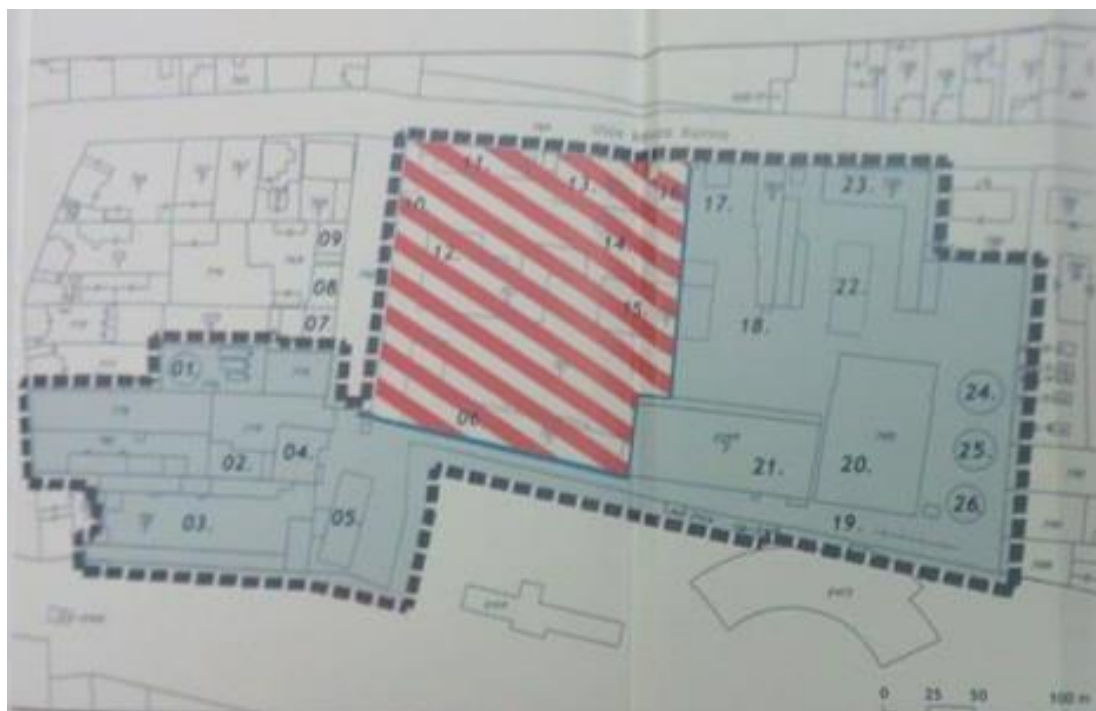
Slika 43. Bačva skrivena zidom koji izgleda kao prolaz, snimljeno 11.1.2016.

Slika 44. Ispust skrivene bačve, snimljeno 11.1.2016.

Slika 45. Prizemlje zgrade jakih pića, snimljeno 11.1.2016.

Slika 46. Prijedlog prenamjene kompleksa Segestice, arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku

Slika 47. Kompleks Segestice, preuzeto s Arkoda, 12.1.2016.

Slika 48. Valorizacija objekata unutar kompleksa Segestica (arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku)

Slika 49. Pogled na sjeverni zid Segestice iz Quirinove ulice, snimljeno 11.1.2016.

Slika 50. Zgrada uprave Segestice, snimljeno 11.1.2016.

Slika 51. Vatrogasno spremište, tj. tvornica ugljične kiseline, snimljeno 11.1.2016.

Slika 52. Ostaci inventara unutar kompleksa, snimljeno 11.1.2016.

Slika 53. Devastirani ormarići zaposlenika, snimljeno 11.1.2016.

Slika 54. Rasvjetna tijela unutar kompleksa, snimljeno 11.1.2016.

Slika 55. Pogled na južni zid Segestice koji se urušio pod težinom snijega, snimljeno 11.1.2016.

Popis slikovnih priloga

- Slika 1. Fistroviceva regulatorna osnova Siska iz 1829. god.
- Slika 2. Regulacijski plan Hanzlowskog iz 1909. god.
- Slika 3. Direktivna regulacijska osnova grada Siska arh. Vladimira Antolica iz 1948. godine
- Slika 4. Prometno rješenje središnjeg dijela Siska iz 1963. Godine
- Slika 5. Gradska munjara Sisak, sadašnje stanje, preuzeto s interneta 10.1.2016.
- Slika 6. Tvornica Tanina (GMS, inv. 874F)
- Slika 7. Željezara Sisak, preuzeto s interneta 12.1.2016.
- Slika 8. Kompleks Segestice u odnosu na povijesni Sisak i arheološko nalazište Siscije, arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku
- Slika 9. Fistorvićeva osnova s prikazom lokacije Segestice, Povijesni atlas gradova: Sisak
- Slika 10. Današnji logo Segestice Sisak,
- Slika 11. Reklamna fotografija prve tvornice P. Teslića (GMS, inv. 698 F)
- Slika 12. Trgovina Segestice, preuzeto sa *Street View*, 12.1.2016.
- Slika 13. Popis građevina unutar kompleksa tvornice Segestica (iz arhive Konzervatorskog odjela u Sisku)
- Slika 14. Prikaz povijesnog razvoja Segestice, arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku
- Slika 15. Prikaz građevina prema vremenu izgradnje, iz arhive Konzervatorskog odjela u Sisku
- Slika 16. Nacrt obrtnog kolosjeka na južnom dijelu kompleksa, HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9
- Slika 17. Ostatak nekadašnjeg industrijskog kolosjeka unutar kompleksa, snimljeno osobno 11.1.2016
- Slika 18. Nacrt proširenja Tvornice likera P. Teslića, 1926.g, pročelje (Proizvodnja jakih pića), HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9
- Slika 19. Situacijski nacrt industrijskog kompleksa Petra Teslića s legendom, ožujak 1939.g, HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9
- Slika 20. Tvornica Petra Teslića između dva svjetska rata, danas tvornica alkoholnih i bezalkoholnih pića "Segestica" SMS, inv. br. 1020
- Slika 21. Razglednica s Tvornicom Petra Teslića, preuzeto s interneta, 11.1.2016.
- Slika 22. Nalaz mineralne vode 1929., preuzeto s interneta, 11.1.2016.
- Slika 23. Kotlovnica iz 1960.-ih, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 24. Ostaci opreme i kotlova za filtraciju vode i stvaranja pare, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 25. Inventar vezan za filtraciju i proizvodnju pare, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 26. Nova oprema od inoxa, snimljeno 11.1.2016
- Slika 27. Prostorija s kotlovima za alkoholno vrenje kukuruza, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 28. Kotlovi za alkoholno vrenje kukuruza koji se protežu i na sljedeći kat, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 29. Dio kotlova za alkoholno vrenje kukuruza na drugom katu, snimljeno 11.1.2016.

- Slika 30. Kotao za alkoholno vrenje kukuruza, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 31. Devastiranost prostorije s kotlovima za alkoholno vrenje kukuruza, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 32. Kotlovi za proizvodnju melase, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 33. Pogled na veliki dimnjak, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 34. Pogled na zgradu jakih pića sa sjeverne strane, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 35. Pogled na zgradu jakih pića sa južne strane, dio izgrađen 1926., snimljeno 11.1.2016.
- Slika 36. Pogled na zgradu jakih pića sa zapadne strane, izgrađen 1924., snimljeno 11.1.2016.
- Slika 37. Oznaka na kotlu koji je izvorno od Petra Teslića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 38. Kotao za proizvodnju jakih pića, izvorno još od P.Teslića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 39. Kotlovi za proizvodnju jakih pića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 40. Podrum i skladište bačvi jakih pića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 41. Podrum i skladište bačvi jakih pića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 42. Podrum i skladište bačvi jakih pića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 43. Bačva skrivena zidom koji izgleda kao prolaz, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 44. Ispust skrivene bačve, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 45. Prizemlje zgrade jakih pića, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 46. Prijedlog prenamjene kompleksa Segestice, arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku
- Slika 47. Kompleks Segestice, preuzeto s Arkoda, 12.1.2016.
- Slika 48. Valorizacija objekata unutar kompleksa Segestica (arhiva Konzervatorskog odjela u Sisku)
- Slika 49. Pogled na sjeverni zid Segestice iz Quirinove ulice, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 50. Zgrada uprave Segestice, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 51. Vatrogasno spremište, tj. tvornica ugljične kiseline, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 52. Ostaci inventara unutar kompleksa, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 53. Devastirani ormarići zaposlenika, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 54. Rasvjetna tijela unutar kompleksa, snimljeno 11.1.2016.
- Slika 55. Pogled na južni zid Segestice koji se urušio pod težinom snijega, snimljeno 11.1.2016.

Literatura i izvori

Arhivski izvori

- Državni arhiv u Sisku

HR-DASK-448 - Tvornice Petra Teslića Sisak (zbirka)

HR-DASK-449 - Talionica Caprag (fond)

HR-DASK-451 - Gradska munjara u Sisku (fond)

HR-DASK-4: GPS/B-II, b/9

- Muzej grada Sisak

GMS, inv. 874F

GMS, inv. 698 F

GMS, inv. br. 1020

Knjige

FELETAR, D. (1978.): *Šest desetljeća OOUR-a „Segestica“* Sisak, Sisak

MAROEVIĆ, I. (1998.): *Sisak - grad i graditeljstvo*, Dom kulture Kristalna kocka vedrine, Sisak

SLUKAN-ALTIĆ, M. (2003.): *Povijesni atlas gradova*, II.svezak; Sisak, Zagreb

Časopisi

BUNJEVAC, H. (2007), *Željeznička industrijska baština. Resursi koji vaze za identifikacijom i valorizacijom*, „Informatica museologica“, 38 (1-2): 33-41 Zagreb

DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ, B. (2007.), *Zaštita i obnova industrijskog krajolika željeznice u Zagrebu – mogući koncept razvoja*, „Informatica museologica“, 38 (1-2): 243-252, Zagreb

GALOVIĆ, K. (2001.), *Kraljevski povlašteni zagrebački parni i umjetni mlin*, „Zbornik radova Prvog hrvatskog simpozija o hrvatskom naslijeđu. Grad za 21. stoljeće“, 255-273, Karlovac

GORŠIĆ, M. (2001.) *Uvod*, „Zbornik radova Prvog hrvatskog simpozija o hrvatskom naslijeđu. Grad za 21. stoljeće“, 11-19, Karlovac

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M. (1994.): *Društveno-ekonomski razvoj Siska 1919.-1941.*, Zavod za hrvatsku povijest, Vol. 27, 271-288, Zagreb

MAROEVIĆ I. (2001.): *Muzealizacija industrijske baštine kao kulturni resurs*, u Zbornik prvog hrvatskog simpozija o industrijskom naslijeđu “Grad za 21. stoljeće”, 75-87, Karlovac

MILETIĆ-ČAKŠIRAN, I., ČAKŠIRAN, V. (2012.) *Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta* u: Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35, 143-155, Sisak

ROGIĆ, T. (2010.), *Prijedlog metodoloških odrednica za pristup sustavnoj inventarizaciji i valorizaciji industrijske baštine u Hrvatskoj*, „Zbornik radova II. međunarodne konferencije o industrijskoj baštini pod motom: Rijeka – grad na vodi i moru“, 31-44, Rijeka

ŠEPIĆ, LJ., (2001.) *Industrijsko nasljeđe u Hrvatskoj u kontekstu svjetskog industrijskog nasljeđa*, Zbornik prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu “Grad za 21. stoljeće”, 21-32, Karlovac

Dodatni izvori

Generalni urbanistički plan grada Siska, 2002.

Industrijski kompleks Segestica u Sisku, Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara, 2009.

Web izvori

http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_5313

http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_5059

<http://bib.irb.hr/prikazi-rad?rad=608942>

<http://tzv-gredelj.hr/o-nama.html>

<http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>

<http://www.ironbridge.org.uk/>

Summary

This diploma paper illustrates the historical and industrial development of Sisak since mid-19th century. It describes the majority of the factories which were open during the period in Sisak area, especially the factory complex Segestica in Sisak. The paper specifies the changes which were made during this period, and gives a historical overview of the construction of objects within the complex. Apart from the historical circumstances, the thesis includes the plans for revitalisation and conversion of the complex.

Key words: *industrial heritage, factory complex, conversion, Petar Teslić, Sisak, Segestica*